

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra slovanských jazyků a literatur

Bakalářská práce

Valenční syntax ve výukové praxi

Vypracovala: Aneta Jahodová

Vedoucí práce: Mgr. Michaela Křivancová, Ph.D.

České Budějovice 2021

Poděkování

Ráda bych chtěla poděkovat vedoucí bakalářské práce Mgr. Michaele Křivancové, Ph.D. za cenné a podnětné rady, odborné vedení a trpělivost při zpracovávání této práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem autorem této kvalifikační práce a že jsem ji vypracovala pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu použitých zdrojů.

V Českých Budějovicích dne 8.7. 2021

.....

Aneta Jahodová

Anotace

Cílem bakalářské práce bude představit základní principy valenční syntaxe v akademických příručkách a zmapovat, do jaké míry se tyto přístupy promítají do učebnic ČJ pro 2. stupeň ZŠ. Snahou této práce bude porovnat nejen obsahovou náplň tohoto učiva, ale zejména metodologickou vhodnost a nápaditost přístupů různých učebnicových řad, případně též navrhnout vlastní přístupy k výuce této problematiky na 2. stupni ZŠ.

Abstract

The aim of the bachelor's thesis is to present the basic principles of valence syntax in academic manuals and to map the extent to which these approaches are reflected in Czech language textbooks for the lower-secondary school level. The aim of this thesis is also to compare not only the content of this curriculum, but especially the methodological suitability and imaginativeness of approaches of various textbook series, possibly also design own approaches to teaching this issue at the lower-secondary school level.

OBSAH

ÚVOD	8
1. TEORETICKÁ ČÁST	9
1.1. GRAMATICKÝ VĚTNÝ VZOREC	10
1.1.1. Valenční pozice.....	11
1.1.2. Druhy členů.....	12
1.1.3. Valenční potenciál	13
1.2. PŘÍSUDEK	14
1.2.1. Slovesný přísudek	15
1.2.2. Přísudek slovesně-jmenný	15
1.2.3. Vedlejší věta přísudková.....	17
1.2.4. Přísudek jmenný beze spony.....	17
1.2.5. Sloveso být.....	17
1.3. PŘEDMĚT	19
1.3.1. Slovní druhy ve funkci předmětu.....	19
1.3.2. Vedlejší věta předmětná.....	20
1.4. PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ.....	22
1.5. PODMĚT	24
1.5.1. Slovní druhy ve funkci podmětu.....	24
1.5.2. Vedlejší věta podmětná.....	25
1.6. BEZPODMĚTNÉ VALENČNÍ STRUKTURY	26
1.6.1. Struktury bez valenčního doplnění	27
1.6.2. Struktury jednovalenční	27
1.6.3. Struktury dvojvalenční.....	28
1.7. PODMĚTNÉ VALENČNÍ STRUKTURY	29
1.7.1. Struktury jednovalenční	29
1.7.2. Struktury dvojvalenční.....	30

1.7.3. Struktury trojvalenční	33
2. PRAKTICKÁ ČÁST	36
2.1. Český jazyk 6 (ALTER, 1998).....	37
2.2. Český jazyk pro 7. ročník ZŠ (ALTER, 1999)	38
2.3. Český jazyk 7 pro základní školy (SPN-pedagogické nakladatelství, 2008)...	39
2.4. Pracovní sešit Český jazyk pro 8. ročník základní školy (SPN-pedagogické nakladatelství, 2009)	40
2.5. Český jazyk 9 pro základní školy (SPN-pedagogické nakladatelství, 2010)...	41
2.6. Pracovní sešit Český jazyk pro 9. ročník základní školy (SPN-pedagogické nakladatelství, 2010)	42
2.7. Opakujeme češtinu v 9. ročníku 2. díl (Nová Škola, 2012)	43
2.8. Větné rozborů pro základní školu (SPN-pedagogické nakladatelství, 2001) ..	44
2.9. Komparace metodologické vhodnosti výkladu a procvičování valenční syntaxe ve sledovaných publikacích pro 2. stupeň ZŠ	45
3. ZÁVĚR.....	46
SEZNAM POUŽITÉ LITERTURY	47
SEZNAM PŘÍLOH.....	49

ÚVOD

Tato bakalářská práce se zabývá problematikou valenční syntaxe ve vyučovací praxi na druhém stupni základní školy. Valenční syntax podává jiný pohled na větu než syntax závislostní, proto se jí budeme věnovat po odborné stránce a zjistíme, do jaké míry se daná problematika promítá do učebnic pro druhý stupeň základních škol.

V teoretické části, která se opírá o odborné syntaktické publikace, je představena podstata valenční syntaxe, jednotlivé členy, které jsou důležité pro správné sestavení gramatického větného vzorce, a nejčastější větné vzorce bezpodmětných i podmětných větných struktur.

V praktické části uvedeme jednotlivé učebnice a pracovní sešity českého jazyka pro druhý stupeň základních škol nebo příslušných ročníků víceletých gymnázií od čtyř nakladatelství, a to Fraus, SPN-pedagogické nakladatelství, Nová Škola a ALTER, ve kterých je daná problematika podána buď jen teoreticky, nebo se objevují jen cvičení, nebo vedle výkladu jsou i cvičení.

Cílem praktické části práce je zjistit, které učebnicové řady a ve kterém ročníku ZŠ tento typ syntaxe uvádí, a porovnat nejen obsahovou náplň tohoto učiva, ale zejména metodologickou vhodnost a nápaditost přístupů různých učebnicových řad.

1. TEORETICKÁ ČÁST

Valenční syntax je založená na valenční schopnosti slovesa, které na sebe váže určitý počet valenčních členů v určité formě a tvaru. Skladba spisovné češtiny definuje valenci jako „vlastnost predikátoru ve formě VF vázat na sebe jistý počet syntaktických pozic realizovatelných výrazy s jistou gramatickou formou“ (Grepl, Karlík, 1989, s.120).

Členy jsou obsazené buď výrazem nevětné povahy (například podstatným jménem, zájmenem, příslovcem, ...), nebo výrazem větné povahy (vedlejší větou). Výraz nemusí být realizovaný slovně, ale je z kontextu snadno domyslitelný (například může být vypuštěn podmět, který je známý z kontextu).

Sloveso spolu s valenčními členy tvoří gramatické jádro věty, které zaznamenáváme pomocí gramatického větného vzorce. Tento druh syntax zohledňuje významovou stránku sloves ve funkci přísudku a udává pravidla pro slovosled ve větách a správné použití tvarů slov.

V teoretické části dále uvedeme základní pojmy z valenční syntaxe a jednotlivé větné členy, u kterých uvedeme informace jak z valenční syntaxe, tak ze syntaxe závislostní.

Jednotlivé informace uvedené v teoretické části práce jsou doplněné příklady převzatými z odborných syntaktických publikací, u kterých je odkázáno na zdroj, nebo vlastními příklady.

1.1. GRAMATICKÝ VĚTNÝ VZOREC

Gramatické jádro věty zapisujeme pomocí symbolů do gramatického větného vzorce (dále v textu GVV). Jednotlivé symboly vypovídají o druhu členu (podmět, předmět v určitém pádu, vedlejší věta, ...) a způsobu jejich realizace (slovně vyjádřený, slovně nevyjádřený).

Ústředním členem ve valenční syntaxi je sloveso ve funkci přísudku, který zapisujeme do GVV zkratkou VF vytvořenou z latinského *verbum finitum*, což znamená, že sloveso je v určitém tvaru. Sloveso obvykle vyžaduje valenci ze dvou stran, proto jednotlivé členy dělíme na členy levovalenční a pravovalenční.

Na levou stranu (levovalenční pozici) vždy zapisujeme jenom podmět, který je značen symbolem S_1 . Pokud je podmět slovně vyjádřený, zapisujeme ho do GVV jako S_1 (takto zapíšeme podmět například ve větách *Maminka žehlí*, *Dítě spí*, *Vlak přijel*, ...), ovšem v češtině se může také vyskytovat podmět, který je slovně nevyjádřený, a ten v GVV píšeme do závorky (S_1) - tento symbol mají například věty *Uvařila oběd*, *Hraje si na pískovišti*, *Přinesl mi květiny*, ...).

Na pravou stranu zapisujeme všechny ostatní valenční členy: předmět, valenční příslovečné určení nebo valenční pozice zastoupené větou. Předmět zapisujeme pomocí symbolu S s dolním indexem pádu, ve kterém je realizován (například ve větě *Koupil štěně* zapíšeme do GVV člen *štěně* symbolem S_4 , protože se jedná o předmět ve čtvrtém pádu). Pokud je předmět v pádu s předložkou, zapíšeme předložku před symbol daného členu. Například u spojení *Petr odešel s Pavlem* zapíšeme předmět *s Pavlem* symbolem $s S_7$. Valenční příslovečné určení má symbol Adv (například ve větě *Tvářil se zasmušile* zapíšeme do GVV člen *zasmušile* symbolem Adv).

Levovalenční i pravovalenční pozice realizované vedlejší větou zapisujeme do GVV symbolem SENT. Před symbol SENT musíme zapsat spojovací výraz, kterým je vedlejší věta uvozena (například valenční člen realizovaný vedlejší větou ve větě *Řekl, že přijede rychlíkem* má symbol že SENT).

Mezi levovalenční i pravovalenční doplnění slovesa řadíme také vyjádření podmětu nebo předmětu pomocí infinitivu, jeho symbol v GVV bude INF (*Bylo nutné ho pozvat*, *Petr se stihl odstěhovat*, ...).

Nutná doplnění přísudku ve tvaru verba finita, mezi která řadíme podmět, předmět a valenční příslovečné určení, označujeme souhrnným názvem komplement (Daneš, Hlavsa, Grepl a kolektiv, 1988, s. 28). Ostatní doplnění valenčních členů – přísudku, podmětu, předmětu a příslovečného určení – označujeme názvem suplement, který do

GVV nezapisujeme. Mezi suplement řadíme nevalenční příslovečné určení, přívlastek a doplněk.

Zapisování členů do GVV se řídí jednoduchými pravidly. Ústředním prvkem je vždy přísudek se symbolem VF, který můžeme do GVV zapsat jako první. Na levou stranu od symbolu VF vždy zapisujeme symbol podmětu S_1 (je-li realizován výrazem nevětné povahy), INF_1 (pokud je podmětem sloveso v infinitivu), nebo SENT (pokud je realizován vedlejší větou). Na pravou stranu od VF vždy zapisujeme zbylé valenční členy podle toho, v jakém pořadí je podle svého významu vyžaduje přísudek.

Další pravidlo je, že valenční členy nemůžeme do GVV zapisovat podle toho, v jakém pořadí jsou realizovány ve větě. Nemůžeme zapsat větu *Oběd mi přinesl bratr* větným vzorcem $S_4-S_3-VF-S_1$, protože se musíme řídit předchozím pravidlem pro zápis GVV, správný zápis věty do GVV tedy je $S_1-VF-S_4-S_3$.

Pokud jsme u slovesa na pochybách, jestli daný člen vyžadují či nikoliv, máme k dispozici několik publikací zaměřujících se na valenci sloves, jako příklad si můžeme uvést *Slovník slovesných, substantivních a adjektivních vazeb a spojení* (Academia, 2005), *Slovesa pro praxi: valenční slovník nejčastějších českých sloves* (Svozilová, Prouzová a Jirsová, 1997), nebo *Valenční slovník českých sloves* (Lopatková, Žabokrtský a Kettnerová, 2008).

Slovesa můžeme dělit podle počtu valenčních pozic na slovesa nevalenční (*Fouká, Mrzne, Hřmí, ...*), jednovalenční (*Slunce svítí, V reproduktorech pískalo, ...*), dvojvalenční (*Studenti psali test, Jana vyniká v matematice, ...*), trojvalenční (*Petr mě přesvědčoval o správnosti jeho řešení, Jan mě přinutil k podvodu, ...*), nebo vícevalenční. Daleko větší rozdíly můžeme vidět ve vzorcích jednotlivých vět, protože u nich rozlišíme podobu jednotlivých pozic, kupříkladu jestli je daná pozice obsazena předmětem v druhém, třetím, čtvrtém, šestém nebo sedmém pádu, nebo zda se jedná o jiný způsob realizace valenčního členu, například vedlejší větou.

1.1.1. Valenční pozice

Valenční pozice přísudku (VF) dělíme na potenciální a obligatorní podle jediného kritéria-jestli jsou ve větě slovně realizovány.

O potenciální pozici mluvíme ve chvíli, kdy není nutné ji realizovat konkrétním slovním výrazem, aniž by se změnila podstata věty, protože z kontextu dané věty bychom měli snadno poznat, že tento člen je vyžadován slovesem ve tvaru VF. Například výraz v závorkách ve větách „*(Matka) navštívila babičku. Otcí se zastesklo (po dětech)*.“

(Grepl, Karlík, 1989, s.120) jsou potenciálními členy, které do GVV zapíšeme do závorek. GVV první věty je (S₁) -VF-S₄ a druhá věta má GVV VF-S₃- (po S₆).

Obligatorní pozice na rozdíl od pozice potenciální musí být vždy obsazena konkrétní slovním výrazem, nikdy nedochází k jejich vypuštění, protože by vznikla významově nesprávná věta. Nemůžeme říct *Tatínek spatřil*, protože sloveso *spatřil* vyžaduje jednu pravovalenční pozici ve tvaru předmětu ve čtvrtém pádu. Musíme říct *Tatínek spatřil zloděje*, aby vznikla významově správná věta.

1.1.2. Druhy členů

Ve větě jsou členy, které jsou valenčně vázané, ale nachází se zde i členy, které valenčně vázané nejsou, proto rozlišujeme dva druhy členů, konstitutivní a fakultativní.

Konstitutivní členy jsou valenčně vázané na přísudek nebo na jiné slovo s valenčním potenciálem (například podstatné nebo přídavné jméno odvozené od slovesa) a podílí se na tvorbě základní větné struktury. Konstitutivní členy vždy zapisujeme symboly do GVV a mezi tyto členy řadíme, jak již bylo řečeno výše, přísudek, podmět, předmět a valenční příslovečné určení.

Zbylé členy, nevalenční příslovečné určení, přívlastek a doplněk, označujeme pojmem fakultativní členy, které nejsou valenčně připojené, nepatří mezi valenční doplnění VF a nezapisujeme je do GVV. Můžeme je z věty vypustit, aniž by vznikla gramaticky a významově nesprávná struktura. Například ve větě *Náš soused prodal celou zahradu naší mamince* jsou čtyři konstitutivní členy, a to členy *soused*, *prodal*, *zahradu* a *mamince*, fakultativní členy jsou ve větě tři, členy *naš*, *celou* a *naší*. Pokud zapíšeme větu bez fakultativních členů (*Soused prodal mamince zahradu*), význam sdělení se zásadně nezmění.

Fakultativní členy nesou různou sdělnou důležitost, mohou být jádrové, nesoucí důležitý význam pro sdělení, ale i východiskové, méně důležité pro význam sdělení. Představme si situaci „mluví-li se např. o spisovateli Jaroslavu Haškovi a řekne-li někdo *Spisovatel Jaroslav Hašek / pracoval až do své smrti na Lipnici*, mají výrazy *spisovatel Jaroslav Hašek* povahu východiskové složky výpovědi a výrazy *pracoval až do své smrti na Lipnici* povahu složky jádrové.“ (Grepl a Karlík, 1989, s. 321)

1.1.3. Valenční potenciál

Každé sloveso má valenční potenciál, pro který je rozhodující počet valenčních pozic, jejichž počet nejvíce ovlivňují vedle významu slovesa v kontextu věty dvě gramatické kategorie, převážně slovesný rod a způsob.

Pokud je sloveso ve tvaru činného rodu a oznamovacího, nebo podmiňovacího způsobu, je jeho potenciál plný, neredukovaný, zatímco o redukovaném potenciálu mluvíme, je-li sloveso ve tvaru trpného rodu. Rozdíl mezi tvarem s plným a redukovaným potenciálem je v počtu valenčních pozic, nejčastěji u sloves s redukovaným potenciálem dochází k redukci pozice podmětu (Grepl a Karlík, 1989, s. 122).

Například sloveso *číst* má v činném rodě dvě valenční pozice, pozici podmětu a předmět ve čtvrtém pádu (*Petr čte knihu*), v trpném rodě má valenční pozici jen jednu, pozici podmětu (*knihy je čtena*), jako další příklady si můžeme uvést slovesa *tancovat* (plný potenciál je ve větě *Tancovali jsme v sále*, redukovaný potenciál je ve větě *Tancovalo se v sále*), *jet* (plný potenciál má sloveso ve větě *Žáci jeli na výlet*, redukovaný potenciál má ve větě *Jelo se na výlet*), nebo například sloveso *zbourat* (plný potenciál má ve větě *Dělníci zbourali dům*, redukovaný potenciál je ve větě *Dům byl zbourán*).

U některých sloves dojde při změně jejich tvaru také ke změně platnosti členů, takže člen fakultativní se stane členem konstitutivním. Jako názorný příklad uvedeme větu „*Spal jsem (dobře)*“, ve které dojde ke změně tvaru slovesa *Spalo se mi dobře*, a tudíž také ke změně platnosti výrazu *dobře* z členu fakultativního na člen konstitutivní (Karlík, Nekula, Rusínová a Grepl, 2012, s. 387).

Podle Skladby spisovné češtiny (Grepl a Karlík, 1989, s. 122-123) je možné dělit slovesa do šesti skupin podle jejich valenčního potenciálu, kde nehledí na tvar valenčně vázaných členů, ale na jejich celkový počet. V první skupině jsou slovesa, která nevyžadují žádné valenční doplnění (*Táhne, Býská se, ...*), v druhé skupině jsou slovesa vyžadující jen pravé valence a žádnou levou valenci (*V topení zarachotilo, V podlaze vrzalo, ...*), slovesa ve třetí skupině vyžadují jen levou valenci ve tvaru podmětu (*Voda vaří, Jana se zastyděla, ...*), slovesa ve čtvrté skupině vyžadují jednu levou a jednu pravou valenci (*Učitelka opravila písemné práce, Petr čte knihu, ...*), do páté skupiny řadí slovesa s jednou levou a dvěma pravými valencemi (*Sousedé nám poděkovali za pomoc, Rodiče mě odvezli do školy, ...*) a ve poslední, šesté, skupině jsou slovesa s jednou levou a třemi pravými valencemi (*Služebná vložila princezně květiny do vlasů, Prodavač mi nalil mléko do láhve, ...*).

1.2. PŘÍSUDEK

Přísudek, latinsky predikát, je organizační centrum celé věty označující děj, kterým je kterákoliv činnost (*spát, číst, psát, ...*), stav (*ležet, sedět, stonat, ...*), změna stavu (*narodit se, zemřít, uzdravit se, ...*), nebo změna vlastnosti (*zezelenat, zrudnout, uklidnit se, ...*).

Z hlediska valenční syntaxe je přísudek ústředním prvkem celé věty a ostatní prvky do věty skládáme podle toho, v jakém pořadí je vyžaduje sloveso ve funkci přísudku. Do GVV ho zapisujeme symbolem VF, který je odvozen z latinského názvu *verbum finitum* (určitý tvar plnovýznamového slovesa). U takového tvaru můžeme určit jednotlivé mluvnické kategorie, hlavně čas a způsob.

Přísudek je z hlediska závislostní syntaxe závislý na podmětu a shoduje se s ním, je nositelem kongruenční (shodové) funkce. Je-li podmět realizován vedlejší větou, přísudek se gramaticky neshoduje s větou, ale s obecným výrazem *to* (například ve větě *Vědělo se to, že pojedeme na výlet*), který může být v souvětí vyjádřen, ale může být i vypuštěn.

Z morfologického hlediska rozlišujeme dva druhy slovesných přísudků, a sice přísudek jednoduchý a složený slovesný. Pojmeme složený slovesný přísudek rozumíme spojení modálního nebo fázového slovesa s infinitivem jakéhokoliv plnovýznamového slovesa, například *přestal kouřit, začal cvičit, musí odejít, ...*. Obě slovesa vždy určujeme jako jeden člen, nikoliv každé zvlášť. Pokud z předchozího kontextu víme, o čem se mluví, můžeme vynechat sloveso v infinitivu a ve větě zůstane jen modální nebo frázové sloveso. Například v situaci, kdy se někoho ptáme „*Jdeš s námi ven?*“, ale dotyčný nám jen odpoví „*Musím domů*“, došlo k vypuštění slovesa *jít* a v odpovědi je realizováno jen modální sloveso *muset*.

Z hlediska závislostní syntax rozlišujeme přísudek rozvitý a nerozvitý. Nevyžaduje-li sloveso doplnění jinými větnými člen kromě podmětu, nazýváme ho jako nerozvitý (*maminka odešla, tatínek pracuje*). Rozvitý přísudek obsahuje kromě podmětu jiné větné členy (*Můj bratr přijel na návštěvu*). U rozvitého přísudku lze některé pozice redukovat, aniž by vznikla syntakticky a významově deformovaná výpověď (*Můj bratr přijel na návštěvu*-> *Bratr přijel*).

1.2.1. Slovesný přísudek

Slovesný přísudek je primárně realizován tvarem plnovýznamového slovesa, které je nositelem kategorií času a způsobu ukotvujících daný děj do času a reálnosti. Plnovýznamová slovesa jsou například *jít, vařit, odejít, ...*

Plnovýznamová slovesa o někom nebo něčem něco říkají, mohou přiřazovat vlastnosti, vyjadřovat stav (*šel domů, ležel v posteli, ...*), změnu stavu (*Petr zrudl, obloha se zatáhla, dítě se narodilo, ...*), činnosti (*maminka vaří, dítě si hraje, Jana se učí, ...*), nebo vztah někoho, nebo něčeho k někomu, nebo něčemu (*Petr miluje Janu, nesnášet matematiku, ...*) (Karlík, Nekula, Rusínová a Grepl, 2012, s. 396).

Mezi slovesný přísudek řadíme vyjádření děje pomocí citoslovce, které má platnost oznamovacího způsobu minulého času (*holub frnk na strom, kočka hop na plot, ...*). Verbalizací můžeme změnit dané citoslovce na sloveso, takže z citoslovce *frnk* vznikne sloveso *frknout*, z *žbluňk* vznikne *žbluňknout, atd.* (Grepl a Karlík, 1989, s. 247).

Dalším slovním druhem, který určujeme jako slovesný přísudek, je příslovce *tento*, kterým můžeme obejít řeceni určité nepříjemné skutečnosti (například *Aby ses z toho nepotentoval, ...*) V psaném projevu se s příslovcem *tento* nesetkáme, ale používáme ho v mluveném projevu, kde je vnímán jako citově zabarvený výraz. Obdobně jako u citoslovců, také u tohoto příslovce proběhla verbalizace a vzniklo sloveso *tentovat*, které stojí na pokraji spisovnosti (Grepl a Karlík, 1989, s. 247).

1.2.2. Přísudek slovesně-jmenný

Ve školní terminologii se častěji používá název přísudek jmenný se sponou. Jak napovídá název, skládá se ze slovesa, které nazýváme sponové, krátce ho označujeme výrazem spona, a jmenné části.

Z lexikálního hlediska je sponové sloveso (nejčastěji sloveso *být*) významově téměř až úplně prázdné, proto vyžaduje doplnění jmennou částí. Z morfologického hlediska nese sponové sloveso kategorie času, způsobu a shodové kategorie a ze syntaktického hlediska fungují spona a jmenná část jako celek, nelze je rozdělit a vždy je určujeme dohromady, nikoliv každé zvlášť.

Nejčastějším sponovým slovesem je *být/bývat*, dalšími sponovými slovesy jsou *stát/stávat se*. U sponových sloves je potřeba si uvědomit jejich význam ve větě: jsou buď významově prázdná, nebo slovesa *být/bývat* mohou zastupovat jiné plnovýznamové

sloveso, které lze danými slovesy nahradit, aniž by se změnil význam věty nebo celé výpovědi.

Jmenná část přísudku, neboli přísudkové jméno, je nositelem lexikálního významu. Z morfologického hlediska se přísudkové jméno vždy shoduje se sponovým slovesem v čísle a může se v čísle shodovat také s výrazem ve funkci podmětu, například ve větě *Sestra je učitelka* je přísudkové jméno, spona i podmět v jednotném čísle.

Nejčastěji je v pozici jmenové části přísudku podstatné jméno, které se s podmětem shoduje minimálně v čísle a s osobními jmény se shoduje také v rodě (*Petr je student, Jana je studentka*).

Přísudkové podstatné jméno je v prvním pádu, chceme-li někoho/něco zařadit do skupiny, třídy nebo kategorie (*tatínek je učitel, maminka je prodavačka*). Pokud rozvíjeme přísudkové jméno přívlastkem, může věta nabýt hodnotícího významu (*tatínek je hodný učitel, maminka je milá prodavačka*). První pád je u slovních spojení, ve kterých stejný výraz stojí v pozici podmětu i v pozici přísudkového podstatného jména (*Domov je domov, Kočka je kočka, ...*).

Přísudkové podstatné jméno je ve tvaru sedmého pádu, když o někom/něčem říkáme, co dělá, čím se zbývá nebo jaké má povolání. Stojí po sponách *být/bývat* a *stát se/stávat se* (*stanu se lékařem, bratr je spisovatelem, ...*). Ojediněle se může objevit podstatné jméno ve čtvrtém pádu, které je v dnešní době hodnoceno jako knižní, protože se téměř nepoužívá. Jakékoliv přísudkové jméno může být rozvíjeno přívlastkem, které není valenční povahy (*je dobré nálady, je nízkého vzrůstu*).

Vedle podstatného jména je přísudkové jméno realizováno přídavným jménem ve tvaru prvního pádu, který vyjadřuje trvalou, nebo přechodnou vlastnost, nebo výsledek děje, a stojí u spony *být/bývat* (*Milan je hodný, Jana byla nemocná, ...*). Přísudkové přídavné jméno v sedmém pádu nejčastěji signalizuje změnu stavu (*stal se slavným, stal se zdravým, ...*), které lze převést do tvaru prvního pádu (*je slavný, je zdravý, ...*).

Dalším slovním druhem ve funkci přísudkového jména jsou příslovce, která se nejčastěji objevují po sponě *být* (*kalhoty mi jsou dobře, venku dnes bylo hezky, ...*) a mimo příslovce sem řadíme ustálené příslovečné výrazy (*dosyta, dokořán, ...*). V roli jmenové části přísudku může být příslovečný výraz v předložkovém pádu (*byl bez starostí, byl v klidu, ...*). Můžeme se setkat s větami, ve kterých je sponové sloveso, ke kterému jako jmenovou část přiřadíme příslovečný výraz (například věta *Tento stůl je ze dřeva*), ale ve stejné větě můžeme příslovečný výraz určit jako jiný větný člen a na pozici přísudkového

jména se dostane jiný výraz (v uvedené větě tímto výrazem *je vyrobený*, vznikne věta *Tento stůl je vyrobený ze dřeva*).

Ve funkci přísudkového jména může být také infinitiv, který se nejčastěji pojí se sponou být (*je vidět Javořice, je slyšet hudba, ...*) (Grepl, Karlík, 1989, s. 258).

Objevují se též přísudky se srovnávacím jako, které je přidané ke sponě a jmenné části, a má významu, že něco/někdo vypadá nebo se děje jako něco/někdo jiného/jiný (*obloha byla jako namalovaná, dům byl jako nový, ...*).

1.2.3. Vedlejší věta přísudková

Vedlejší věta přísudková nahrazuje pouze přísudek jmenný se sponou. V hlavní větě vždy zůstává sponové sloveso, které nese kategorie času, způsobu a shody, a jmenná část se transformuje do vedlejší věty. Máme dva druhy vedlejších vět-vztažné a spojkové.

Vztažná vedlejší věta je uvedena vztažným slovem, nejčastěji zájmenem (*Nejsem ten, kdo by mu příliš důvěřoval. On byl ten, kdo nás udal.*), spojková vedlejší věta je připojena podřadicí spojkou, nejčastěji spojkou *jako* (*Obloha byla, jako by ji vymetl. Obraz byl, jako by ho vytisknuli.*).

1.2.4. Přísudek jmenný beze spony

O jmenném přísudku mluvíme, když dojde k vypuštění spony a ve větě zůstane jen jmenná část přísudku, a obvykle u vět, které mají aktuální nebo nadčasovou platnost. V psaném textu se místo spony používá buď pomlčka, nebo nepoužijeme žádné interpunkční znaménko. Jmenný přísudek poznáme nejen díky absenci jakéhokoliv slovesného tvaru, ale též podle snadné doplnitelnosti jakéhokoliv sponového slovesa do větné konstrukce, nejčastěji doplníme sloveso být (například do věty *Mluvíti stříbro, mlčeti zlato* vložíme sloveso být *Mluvíti je stříbro, mlčeti je zlato, stejný krok můžeme učinit u věty Sliby-chyby*, kde místo pomlčky vložíme sponové sloveso být *Sliby jsou chyby, ...*).

1.2.5. Sloveso být

U slovesa být si musíme uvědomit jeho význam, abychom byli schopni rozhodnout, jestli je ve funkci slovesa sponového nebo plnovýznamového.

Ve větě vystupuje samostatně, když zastupuje jiné plnovýznamové sloveso, které je rozvíto příslovečným určením místa nebo času. Například ve větě *Maminka byla v obchodě* můžeme sloveso *byla* nahradit slovesy *nakupovala* nebo *prodávala*.

Také může ve větě stát samostatně, pokud zastupuje slovesa typu *(ne)uskutečnit se*, *(ne)konat se*, *atd.* Dobře to můžeme vidět ve větě *Hodina biologie dnes nebyla*, kdy máme na mysli, že se hodina neuskutečnila a sloveso *nekonala se* můžeme ve větě realizovat místo tvaru slovesa *být*.

Někdy ho můžeme požit místo slovesa *mít*, které je ve významu vlastnit něco. Být je v tomto případě plnovýznamové. Sloveso *mít* ve větě „*Mám dítě nemocné*“ (Hubáček, 2010, s. 238) můžeme nahradit patřičným tvarem slovesa být *Dítě je nemocné*.

Sloveso být bereme jako plnovýznamové ve chvíli, kdy vyjadřuje existenci nebo neexistenci nějaké bytosti, objektu nebo jevu. Pokud si nejsme jistí, jestli bude vyjadřovat existenci, můžeme místo tvaru *být* dosadit patřičný tvar slovesa *existovat*. Ve větě *Strašidla nejsou* je *nejsou* plnovýznamovým slovesem vyjadřující neexistenci, kterou lze vyjádřit výrazem *Strašidla neexistují* (Karlík, Nekula, Rusínová a Grepl, 2012, s. 397).

Byl jednou jeden král..., *Bylo jedno království...* jsou časté úvodní fráze z pohádek, které jsou uvedené slovesem *být*. V tomto případě je plnovýznamové, protože naznačuje existenci něčeho, ať už království nebo bytosti (Karlík, Nekula, Rusínová a Grepl, 2012, s. 398).

Ve funkci spony je ve chvíli, kdy ho nelze nahradit plnovýznamovým slovesem, které je v dané větě synonymem slovesa být. Spona být stojí u přísudkového jména, které je nejčastěji realizováno podstatným jménem (*Tatínek je školník.*) nebo přídavným jménem (*Květina je krásná.*).

1.3. PŘEDMĚT

Předmět, latinsky objekt, je člen, který vyjadřuje osobu, zvíře nebo věc, která je dějem přímo zasažena, nebo na ni děj přechází nebo se jí děj přímo týká. Na předmět se ptáme pádovými otázkami kromě prvního pádu a pátého pádu. V některých případech je pád naznačen pomocí odkazovacího výrazu, nejčastěji zájmenem *to*, které plní funkci pádového ukazatele.

Předmět je závislý na slovesu, které lze označit jako předmětové sloveso. Méně často je závislý na dějovém přídavném jméně, které je ve funkci jmenné část přísudku. Každé sloveso nebo dějové přídavné jméno má maximálně dvě předmětové pozice, nejčastěji se objevují slovesa nebo dějová přídavná jména s jednou předmětnou vazbou. Sloveso nebo dějové přídavné jméno určuje pád, ve kterém se předmět vyskytuje.

Do GVV ho zapisujeme na pravou stranu od VF, stojí tedy v pravovalenční pozici. Jak již bylo uvedeno dříve, pokud je předmět realizován jmenným tvarem (*Jana dala Petrovi knihu, podal mi ruku, ...*), použijeme pro zápis do GVV symbol S s indexem pádu, ve kterém je výraz realizován. Pokud je tvar v předložkovém pádu, napíšeme před symbol S předložku, která před výrazem ve větě stojí. Je-li předmět vyjádřen pomocí vedlejší věty, používáme zkratku SENT se spojovacím výrazem, který zapisujeme před daný symbol. Méně často je vyjádřen infinitivem, který do GVV zapisujeme symbolem INF.

Jako jiné členy rozlišujeme předmět holý a rozvitý. Nejčastěji je rozvit přívlastkem shodným nebo neshodným (*Viděli jsme krásný obraz, Děti si hrály s míčem z molitanu, ...*). Také můžeme narazit na několikanásobný předmět (*Petr píše básně, povídky a novely. Ze stromů očesali jablka, hrušky a švestky.*).

1.3.1. Slovní druhy ve funkci předmětu

Nejčastěji se setkáváme s realizací předmětu pomocí podstatného jména, zájmena a ojedinele přídavného jména nebo číslovky. Předmět je vždy v jiném než prvním pádu a pátém pádu, kterým je nejčastěji vyjádřeno oslovení.

Předmět v druhém pádu se objevuje jen málokdy a do GVV ho zapisujeme symbolem S₂. Vazbu s druhým pádem vyžadují slovesa, která mají význam něčeho dosáhnout, získat (*zmocnili se sousedního státu, ...*), dotknout se něčeho (*praštil do stolu, dotknul se páčky, ...*) a která mají význam odlukový (*vzdal se výhry, ubylo vody, ...*).

V některých případech můžeme místo druhého pádu použít pád čtvrtý. Druhý pád u některých sloves považujeme za zastaralý, knižní.

Dalším, častějším pádem, je pád třetí, který do GVV značíme symbolem S₃. Výraz ve třetím pádu bývá nejčastěji jedním se dvou předmětů u sloves, která vyžadují dvě pravovalenční pozice předmětové (*poslal kamarádovi dárek, koupil mamince kytku, ...*).

Třetí pád může být i nevazebný, jeho tvar není řízený slovesem. Nazýváme ho jako volný dativ (volný třetí pád). Tyto tvary mají často blízko jiným větným členům, proto není snadné určit, o jaký větný člen se jedná.

Čtvrtý pád, kterým je realizováno jmenný předmět, je pro předmět nejtypičtější a do gramatického vzorce zapisujeme symbolem S₄. (*Kočka ulovila myš, Vlk honil zajíce, Petr zahlédl srnku, ...*).

Nejčastěji čtvrtý pád vyžadují přechodná, tranzitní, slovesa, u kterých v trpném rodě přechází tvar čtvrtého pádu v pád první. Například sloveso *číst* vyžaduje v činném rodě předmět ve čtvrtém pádu (*číst knihu*), je-li v rodě trpném, předmět se stane podmětem (*kniha je čtena*). Dnes vyžaduje většina sloves vazbu se čtvrtým pádem, ale někdy můžeme narazit na pád druhý.

Čtvrtý pád je také typický pro slovesa, která označují tělesné nebo duševní vztahy (*bolí ho ruka, svrbí ho nos, ...*). Také je u sloves, která vyjadřují ukončení děje (*uvařil oběd, nakreslil obrázek, opravil motor, ...*). Řadíme sem také předmět, který je dějem pouze dotčen (*kopat jámu, vozit kočárek, dolovat stříbro, ...*).

Sedmý pád je častější u příslovečných určení, ale můžeme na něj narazit u předmětu. Nejčastěji je vazba se sedmým pádem u sloves s významem pohybovat něčím (*jezdí s kočárkem, odhazovat sníh lopatou, ...*), vyjadřujících smyslové vjemy (*páchnout kouřem, vonět jehličím, ...*), také se objevuje u sloves s významem opatřit něco něčím (*posypat buchtý cukrem, namazat chleba máslem, ...*) a nakonec se s ním setkáme u sloves, která označují změnu psychosomatického stavu (*uklidnit se kouskem čokolády, uspat dítě pohádkou, unavit se sportováním, ...*).

Předmět může být ojedinele realizován infinitivem slovesa, který obvykle vzniká při přeměně vedlejší věty na předmět (například při změně vedlejší věty ve větě *Eva se rozhodla, že koupí nový nábytek* na větný člen v infinitivu *koupit*-Eva se rozhodla *koupit* nový nábytek).

1.3.2. Vedlejší věta předmětná

Vedlejší větou předmětnou nahrazujeme buď infinitiv, nebo dějové podstatné jméno v pozici předmětu. Vedlejší věta je nejčastěji uvozena spojkou (*Věděl, že*

nevyhraje. Nevěděli jsme, že ležel v nemocnici.) nebo vztažným zájmenem (*Jan nám řekl, kdo rozbil tu židli. Nikdo nevěděl, kdo zničil výzdobu na nástěnce*.)

Vedlejší větu lze přeměnit na větný člen, například vedlejší větu ve větě *Jan mě ujistil, že mé odpovědi jsou správné* změníme na předmět v šestém pádu *Jan mě ujistil o správnosti mých odpovědí*.

1.4. PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ

Přísllovečné určení, latinsky adverbiale, je tvarově neřízené doplnění slovesa, popřípadě přídavného jména, nebo příslovce. Výrazy ve funkci přísllovečného určení vyjadřují „různé okolnosti, např. místo (Pracuje doma), čas (Pracuje v noci), způsob (Pracuje dobře), míru (Pracuje moc), důvod (Pracuje kvůli penězům), podmínku (Pracuje jen za peníze) apod.“ (Karlík, Nekula, Rusínová, Grepl, 2012, s. 436).

Na přísllovečné určení se ptáme otázkami *kdy? odkdy? kde? kam? jak? jak moc? z jaké příčiny?* a několika dalšími. Můžeme se někdy zeptat i pádovými otázkami, které odkazují na předmět, ale dává se přednost přísllovečnému určení před předmětem, když výraz vyjadřuje okolnost děje.

Z pohledu valenční syntaxe je přísllovečné určení konstitutivním členem pouze v případech, kdy je daný výraz nezbytný pro význam sdělení a není ho možné vypustit, protože by vzniklo významově jiné sdělení. Do GVV zapisujeme valenční přísllovečná určení na pravou stranu od VF pod zkratkou *Adv*. Příkladem valenčního přísllovečného určení je *Tvářila se nadšeně*, *nadšeně* je nutné doplnění slovesa a zapíšeme ho do vzorce symbolem *Adv*, vzorec dané věty je (S₁) -VF-Adv.

Výrazy ve funkci přísllovečného určení, které můžeme vynechat, aniž by se změnil význam sdělení, označujeme jako supplement, který do GVV nezapisujeme (například ve větě *Petr si pohodlně lehnul* je příslovce *pohodlně* supplement, protože není nutným doplněním slovesa).

Přísllovečné určení je nejčastěji realizováno příslovcem (*žilo se mu dobře*, *mluvila klidně*, *hezky se oblékala*, ...). Velmi často se objevuje vyjádření podstatným jménem, které je nejčastěji v předložkovém pádu (*jel do Prahy*, *vyřezával sošky ze dřeva*), ale může být pád bezpředložkový (*odjel dopoledne*, *odpoledne*). Ojedinele se objevuje infinitiv (*odešel nakoupit*, *odjel pracovat*, ...). Často se setkáváme s realizací pomocí vedlejší věty, která zastupuje dané přísllovečné určení, proto rozlišujeme více přísllovečných vedlejších vět (časová, místní, způsobová, měrová, ...).

Existuje více názvů pro pojmenování jednotlivých kategorií a podkategorií přísllovečných určení, například Příruční mluvnice češtiny uvádí dělení na „určení místa, času, způsobu, míry a určení příčinná v širokém smyslu, někdy se za speciální typ považuje určení zřetele“ (Karlík, Nekula, Rusínová, Grepl, 2012, s. 439).

Rozdílné dělení přísllovečných určení, na „prostorová ADV“, „časová ADV“, „temporálně-kvantitativní ADV“, „ADV v širokém smyslu příčinná“, „ADV průvodního

děje/stavu“, „ADV způsobová a měrová“ a „ADV původu“ předkládá Mluvnice češtiny: Skladba 3 (Daneš, Hlavsa, Grepl a kolektiv, 1988), která je dále dělí na podtypy.

Jiné dělení příslovečných určení se používá ve školní praxi, kde jsou příslovečná určení dělena na „okolnosti děje: místo, čas, způsob, míru, prostředek, původce děje, zřetel, příčinu, účel, podmínku, přípustku,“ (Český jazyk pro 9. ročník ZŠ, SPN-pedagogické nakladatelství, 2010) nebo Český jazyk 7 (Fraus, 2004, s. 77) dělí na určení místa, času, způsobu (a míry), příčiny, účelu, podmínky a přípustky.

1.5. PODMĚT

Podmět, latinským názvem subjekt, je člen, který je realizován ve dvojčlenné větě a označuje původce nebo nositele děje nebo stavu, který je vyjádřen přísudkem.

Podmět stojí ve valenční hierarchii nejvýše, není závislý na žádném členu, a vyžaduje od přísudku jednosměrnou shodu. V GVV vždy obsazuje levovalenční pozici a je zapsán symbolem S₁. GVV věty *Petr maluje* je S₁-VF, kde podmět *Petr* ve větě i ve vzorci stojí nalevo od přísudku *maluje*. GVV věty *Do školy dnes přišel i Petr* je stejný jako u předcházející věty, přestože podmět *Petr* stojí napravo od přísudku *přišel*.

Pokud je ve větě podmět přímo realizován konkrétním výrazem, mluvíme o vyjádřeném podmětu (*otec odjel do práce, my jsme to nevěděli, mladí si užívali koncert, desítky lidí čekaly na vlak, ...*).

Slovně-nevyjádřený podmět není ve větě realizován slovně, ale je znám z kontextu (*Jana dnes nepřišla do školy. (Jana) Je nemocná.*) nebo z tvaru slovesa ve funkci přísudku (ve větě *Odešel jsi brzy* poznáme podle tvaru slovesa, že mluvíme o 2. osobě jednotného čísla *ty*).

Závislostní syntax rozlišuje podmět holým (jinými slovy nerozvitým), který není rozvit dalším členem, který je nevalenční povahy, a podmět rozvitý, který je rozvit dalším minimálně jedním členem (*dlouhá cesta nám uběhla rychle, přiběhl ke mně malý strakatý pes, ...*). Výrazy, které rozvíjí podmět, nejsou valenčně vázané na sloveso ve funkci přísudku a ve valenční syntaxi je řadíme mezi suplement, který nezapisujeme do GVV.

Podmět může být také několikanásobný, ve kterém jsou jednotlivé členy odděleny čárkou a poslední dva členy jsou odděleny spojkou (*Přišli Jan, Petr i Hanka. Na zahradě se honily kočky a koťata.*).

1.5.1. Slovní druhy ve funkci podmětu

Primárně je podmět ve tvaru podstatného jména v prvním pádu, proto se ptáme otázkou *kdo, co*. Podmět může být v jednotném i množném čísle (*maminka šla na nákup, lidé stáli na zastávce, pes štěkal, ...*).

Jako podmět může stát přídavné jméno s významem podstatného jména, ale skloňuje se podle vzorů přídavných jmen. Stejně jako podmět vyjádřený podstatným jménem musí být přídavné jméno také v prvním pádu (*raněný sténal, průvodčí nastoupil do vlaku, hajný nás pokáral, ...*).

Můžeme narazit na podmět realizovaný zájmenem. Primárně je vyjádřen zájmeny osobními (*oni odjeli, my jsme odešli, ...*), ukazovacími (*povedlo se mi to, ten není můj, ty*

přišly samy, ...), tázacími/vztažnými (*Kdo rozbil tu vázu? Co rachotí? ...*), neurčitými (*někdo přišel pozdě, něco spadlo na zem, ...*) a zápornými (*nikdo nepřišel, nic se nestalo, žádný není, ...*). Sekundárně je pozice realizována přivlastňovacím zájmenem, které bylo původně ve větě *Naši odjeli na dovolenou* ve funkci přivlastku, ale došlo k vynechání podstatného jména *rodiče* a přivlastňovací zájmeno *naši* se stává podmětem (Grepl, Karlík, 1989, s. 237).

Podmět může být také vyjádřen číselným výrazem. Číslovka se sice shoduje s přísudkem, ale není původcem nebo nositelem děje či stavu. Například ve větě *Stovky lidí se mačkaly před vchodem* je podmětem číselný výraz *stovky*, ale původcem děje je výraz *lidí*, který je v dané větě ve funkci přivlastku neshodného.

Podmět může být realizován též slovesem, které musí být ve tvaru infinitivu. Infinitiv obvykle zůstává ve stejném tvaru, nebývá změněn do tvaru podstatného jména (*lhát není správné, loupit se mu nevyplatilo, ...*).

1.5.2. Vedlejší věta podmětná

Vedlejší věta podmětná se objevuje ve chvíli, kdy její realizaci umožňuje nebo přímo vyžaduje přísudek. Vedlejší větu použijeme ve chvíli, kdy má sdělení někoho o něčem informovat, instruovat, nebo když jde o nějaký podnět. Věta je uvozena buď spojkou, nebo příslovcem. (*Je všeobecně známé, kdy vzniklo samostatné Československo. Říkalo se, že Petr vždy chodí pozdě.*).

Ve větě může stát odkazovací zájmeno *to*, které odkazuje na realizaci podmětu větou, ale samotné zájmeno neurčujeme jako větný člen. V souvětí *Vadí mi to, jak se chová* je zájmeno *to* odkazovací a při jeho vpuštění se nezmění význam sdělení.

Věta může být uvedena vztažným zájmenem, před nímž může stát jiné zájmeno, takzvané souvztažné, které lze z větné konstrukce vypustit. Například ve větě *Ten, kdo žaluje, není oblíbený* lze vynechat zájmeno *ten*. Ovšem je-li ve větě hlavní souvztažné zájmeno, je daná vedlejší věta přivlastková, protože souvztažné zájmeno je v pozici podmětu. Po vypuštění souvztažného zájmena se změní i druh vedlejší věty, kterou určíme jako větu podmětnou (*Kdo žaluje, není oblíbený*) (Grepl, Karlík, 1989, s. 238).

1.6. BEZPODMĚTNÉ VALENČNÍ STRUKTURY

Bezpodmětné valenční struktury, ve školní praxi označované jako věty jednočlenné, jsou struktury, ve kterých není levovalenční pozice VF. Chybí pojmenování nositele nebo původce děje nebo stavu, které by bylo vyjádřeno podmětem.

Přísudek, který může být slovesný i jmenný se sponou, bez levovalenční pozice podmětu označujeme jako impersonální, neosobní, tvar. Tento tvar stále nese kategorie času a způsobu, ale chybí kategorie shodová, protože se nemá s čím shodovat. Obvykle je přísudek ve tvaru nepříznačném, neutrálním, což odpovídá tvaru ve 3. osobě jednotného čísla a středního jmenného rodu (*rozednívá se, prší, chtělo se mu smát, bylo jí do smíchu, ...*).

V bezpodmětných strukturách stojí vedle slovesného přísudku i přísudek jmenný se sponou, který je složený ze spony *být/bývat* a jmenné části, která je realizována stavovým příslovcem, takzvaným predikativem. Predikativem je příslovce i podstatné jméno (obvykle v předložkovém pádu, ale může se vyskytovat pád bezpředložkový) a predikativum je často zakončeno na *-o* (*bylo mu smutno, venku bylo dusno, v létě bylo nebyvalé sucho, ...*), ale je zakončeno i jinou koncovkou (*venku je tma, v pokoji je zima, ...*). Ojedinele se v roli jmenné části objevují ustálená slovní spojení (*bylo jí na omdlení, je mu do tance, do zpěvu, ...*).

Původce děje je často neznámý, ani nemůžeme do těchto struktur dosadit na místo podmětu zájmeno, infinitiv či vedlejší větu, protože nevíme, kdo nebo co způsobuje děj nebo stav (například u sloves *sněží, mrzne, svítá, ...* ani neznáme původce děje). Ojedinele může dojít k záměrnému vypuštění a dané vyjádření pojmem všeobecně (*hlásili to v rozhlase, říkali to ve zprávách, zde se netančí, ...*).

Můžeme se setkat s větami, kde je původce nebo nositel děje nebo stavu vyjádřen, ale není realizován podmětem. Slovesný tvar ve funkci přísudku je obvykle v trpném rodě a původce nebo nositel děje nebo stavu je ve tvaru předmětu, který je ve třetím pádu. Dobře je to vidět na příkladu *Chtělo se mu smát*, kde nemůžeme říct, kdo nebo co je původce stavu, jde tedy o větu bezpodmětnou, ale můžeme lehce říct, kdo je nositelem stavu, který je ve větě realizován předmětem ve třetím pádu *mu*. Podobné věty jsou například *Bylo mu do smíchu, Chtělo se jí tancovat*, atd. Tyto věty označujeme jako věty dispoziční.

Jak již bylo řečeno, ústředním prvkem je jen přísudek, který nemá levovalenční pozici podmětu, avšak může mít obsazené pravovalenční pozice, které vyplývají z významu slovesa. V češtině máme slovesa ve funkci přísudku, která nevyžadují

pravovalenčních doplnění, ale jiná slovesa vyžadují jedno nebo více pravovalenčních doplnění. Ve větách se mohou vyskytovat další členy, které nejsou valenčním doplněním přísudku a do GVV je nezapisujeme.

1.6.1. Struktury bez valenčního doplnění

Struktury bez valenčního doplnění obsahují pouze sloveso ve funkci přísudku, které nevyžaduje pravovalenční doplnění. U přísudku samozřejmě může stát další člen, ale nejedná se o člen konstitutivní. Nejčastěji tento GVV mají slovesa, která pojmenovávají přírodní (atmosférické) procesy a změny bez původce.

Nejčastějšími větnými konstrukcemi, ve kterých je jen přísudek bez valenčních doplnění, jsou například *Hoří, Táhne, Sněží, Rozednívá se, Je teplo*, atd. Můžeme se setkat například s větou *V Praze nasněžilo*, ale příslovečné určení místa *v Praze* je nevalenční (fakultativní) člen. Dalšími příklady, ve kterých je přísudek doplněn nevalenčním členem, jsou například *dnes bylo zataženo, celý týden bude slunečno*, atd.

1.6.2. Struktury jednovalenční

Přísudek v těchto větách vyžaduje doplnění jedním levovalenčním členem, a to buď předmětem, nebo příslovečným určením.

a) GVV: VF-S_{2,3,4,6,7}

Valenčním doplněním přísudku může být i předmět v předložkovém nebo bezpředložkovém pádu. Nejčastěji je předmět ve třetím pádu, můžeme se setkat i se sedmým nebo čtvrtým pádem.

Předmět ve třetím pádu bez předložky nejčastěji vyjadřuje procesy nebo změny v duševní nebo tělesné sféře člověka. GVV těchto struktur je VF-S₃. Předmět označuje nositele nebo proživatele daného stavu, který není ve větě vyjádřen podmětem (*přítížilo se mi, sestře se ulevilo, Petrovi se chtělo smát, ...*).

Vedle bezpředložkových pádů se objevuje pád s předložkou, kterou nesmíme zapomenout také zapsat do GVV. Například věta *Nezáleží na tvém rozhodnutí* má GVV VF-na S₆, *Došlo na tvé rozhodnutí* má GVV VF-na S₄ nebo věta *Šlo o výhru* má GVV VF-o S₄.

b) GVV: VF-Adv

Základem struktur, které mají GVV *VF-Adv*, je opět přísudek, který nemá pozici podmětu, ale obsahuje pravovalenční doplnění tvarem příslovečného určení. Obvykle je v pozici Adv příslovečné určení místa, které udává, kde se daný děj koná, a je chápáno jako nositel děje nebo stavu (*V motoru rachotí. V zámku cvaklo. V sále se nekouří.*).

Tyto struktury lze snadno změnit na struktury podmětne. Buď do vět můžeme dosadit zájmeno *to*, které ukazuje na neurčitého původce děje (*V motoru to rachotí. V zámku to cvaklo.*), nebo můžeme výraz ve funkci příslovečného určení místa převést do prvního pádu a tím ve větě vznikne podmět (příslovečné určení *v motoru* nahradíme tvarem prvního pádu *motor*, a pak nám vznikne věta *Motor rachotí*, ve které je podmět i přísudek a věta už není bezpodmětne).

c) GVV: VF-SENT

Málokdy se setkáme s realizací pravé valenční pozice pomocí vedlejší věty, GVV je VF-SENT. Nejčastěji se objevuje u ustálených slovních spojení, které se týkají atmosférických jevů (*Venku bylo, že by psa nevyhnal. Venku bylo, jako by se tam všichni čerti ženili.*).

1.6.3. Struktury dvojvalenční

V těchto strukturách vyžaduje přísudek realizaci dvou pravovalenčních pozic, buď pomocí dvou předmětů, nebo předmětu a příslovečného určení.

Nejčastěji se setkáváme se strukturami s GVV VF-S₃-Adv. Předmět ve třetím pádu zde označuje osobu, které je dané místo realizované příslovečným určením místa, kde děj probíhá, prisuzováno (*zalesklo se mu v očích, vyschlo mi v ústech, Janě bylo do pláče, ...*).

Eventuelně místo třetího pádu stojí pád čtvrtý, GVV je VF-S₄-Adv. Čtvrtý pád plní stejnou funkci jako pád třetí (*svědí mě u nosu, bratra bolelo v zádech, ...*). Nesmíme zapomenout u uvedených příkladů zapsat do GVV předložku, která stojí u jednotlivých výrazů.

Ojedinele se setkáváme se strukturami s GVV VF-S₃-S₇ (*polilo ho studeným potem, Janu roztrásl strachem, ...*).

Tento výčet bezpodmětne struktur není úplný, protože vzorců je nepřeborné množství. Ty, které jsme popsali výše, jsou uvedené v odborných publikacích, hlavně v Skladbě spisovné češtiny (Grepl, Karlík, 1989).

1.7. PODMĚTNÉ VALENČNÍ STRUKTURY

V podmětných strukturách je stejně jako ve strukturách bezpodmětných ústředním prvkem sloveso, které je v GVV zapsané symbolem VF. V těchto strukturách stojí v levovalenční pozici podmět, který označuje původce nebo nositele děje nebo stavu, který má v GVV symbol S_1 a je buď slovně realizovaný ve větě, známý z kontextu, anebo vyplývá ze zakončení slovesa.

Dané sloveso může a nemusí vyžadovat další valenční doplnění a, pokud ho vyžaduje, nachází se v GVV napravo od symbolu VF. Mezi pravovalenční doplnění VF řadíme předmět, který do GVV zaznamenáme symbolem S s indexem příslušného pádu. Předmět je bez předložky nebo s předložkou, u takového předmětu píšeme před symbol S předložku (např. ve větě *Opíral se o stůl* zapisujeme před symbol předmětu *o stůl* danou předložku, symbol je $o S_4$).

Dalším pravovalenčním doplněním VF je valenční příslovečné určení, mezi která řadíme určení místa a způsobu. Příslopečné určení zapisujeme do GVV symbolem Adv.

Do GVV musíme zapsat všechny valenční pozice a nesmíme zapomenout, že ve větách se objevují potenciální valenční pozice, které zapisujeme do závorek. Nejčastěji se setkáváme s potenciální pozicí podmětu, GVV takových struktur je například (S_1) -VF (*spal, odešel, uklidila, ...*), ale setkáme se s potenciální pozicí předmětu nebo příslovečného určení.

Pravá i levá valenční pozice je obsazena buď výrazem nevětným (běžně podstatným jménem, zájmenem nebo příslovcem), nebo větným, vedlejší větou (podmětnou, přísudkovou, předmětnou nebo příslovečnou). Pokud je člen vyjádřen vedlejší větou, do GVV ho zaznamenáme symbolem SENT, před který musíme napsat spojovací výraz, kterým je vedlejší věta uvozena (např. ve větě *Řekl, že dnes přijde* je spojovací výraz *že* v GVV zapsaný před symbolem SENT-*že SENT*).

Valenční struktury můžeme dělit podle více hledisek. Můžeme mít dělení podle počtu pravých a levých valenčních pozic (například struktury s jednou pravou valencí a jednou levou valencí, ...), nebo podle celkové valence slovesa (struktury jednovalenční, dvojevalenční nebo trojevalenční). Nejčastěji se můžeme setkat s dělením struktur podle celkové valence.

1.7.1. Struktury jednovalenční

Slovesa v těchto podmětných strukturách vyžadují pouze levovalenční pozici podmětu. Pokud je podmět ve větě realizovaný konkrétním výrazem, je do GVV zapsaný

S₁-VF (*pes usnul, sestra odešla, dítě si hraje, ...*). Podmět je nejčastěji realizován podstatným jménem (*tatínek je řidičem, strhla se bouře, dny ubíhaly, ...*) nebo zájmenem (*oni odešli, my utíkáme, ona usnula, ...*).

Setkáváme se se zápisem (S₁)-VF, ve kterém je pozice podmětu v GVV zapsána v závorce, což znamená, že předmět není ve větě slovně realizovaný, protože se jedná o podmět nevyjádřený (*spí, leží, sedí, ...*).

Podmět i přísudek může být rozvit dalšími členy, které nejsou valenční a které nezaznamenáváme do GVV, obvykle to je přívlastek (*moje sestra je lékařkou, byl založen kroužek milovníků psů, komín z kostek se zhroutil, ...*).

Pokud je podmět nebo přísudek realizován vedlejší větou, člen zapisujeme do GVV zkratkou SENT, před který zapisujeme spojovací výraz, kterým je vedlejší věta uvozená. Nejčastěji se setkáváme s GVV že SENT-VF (*Vědělo se, že se snaží. Bylo známé, že neumí prohrávat.*), dalším spojovacím výrazem typický pro podmětnou vedlejší větu je kdo (*Kdo se nezúčastní, neuspěje*).

Vedle vedlejších vět podmětných se v jednovalenčních strukturách setkáváme s vedlejší větou přísudkovou, která nahrazuje přísudek jmenný se sponou.

1.7.2. Struktury dvojvalenční

Dvojvalenční struktury jsou v češtině nejčastější. Sloveso ve tvaru VF vyžaduje dvě valenční pozice. První, levou pozici vždy obsazuje podmět a druhou, pravou pozici obsazuje předmět nebo valenční příslovecné určení. Levovalenční i pravovalenční člen může být rozvit dalšími členy, které nejsou valenčního charakteru a nezapisujeme je do GVV. Nejčastěji jsou valenční členy rozvity přívlastkem.

a) GVV: S₁-VF-S₂

Prvním typem dvojvalenčních struktur jsou struktury, které mají GVV S₁-VF-S₂. Slovesa, která mají nejčastěji význam dotyku, odloučení nebo význam dosáhnout něčeho, obsahují levovalenční pozici podmětu a pravovalenční pozici předmětu ve druhém pádu. Levá i pravá valenční pozice je realizována podstatným jménem (*Jirky se bála celá škola, dosáhli jsme skvělých výsledků, dítě se drželo okraje stolu, ...*) nebo zájmenem.

b) GVV: S₁-VF-S₃

Slovesa v pravovalenční pozici předmětu ve třetím pádu řadíme k slovesům procesovým nebo nedějovým. Obě valenční pozice mají tato slovesa nejčastěji obsazena podstatným jménem nebo zájmenem a jejich GVV je S₁-VF-S₃ (*dítě je podobné otci,*

obraz se mi velmi líbil, syn odmlouvá matce, ...). Pokud je podmět nevyjádřený, zapisujeme vzorec (S₁) -VF-S₃ (*odporuje pravidlům, poděkoval kamarádce, ...*).

c) GVV: S₁-VF-S₄

Slovesa, která mají levovalenční pozici podmětu a pravovalenční pozici předmětu ve čtvrtém pádu, jsou v češtině nejčastější. Předmět označuje živou bytost nebo neživý objekt, který je dějem přímo zasažen. Nejčastěji je podmět i předmět vyjádřen podstatným jménem (*Petr poznal pravdu, slyšel jsem krásnou melodii, pes honil kočku, ...*), ale aspoň jedna ze dvou pozice může být vyjádřena zájmenem (*něco jsem přečetl, bratr nic nesnědl, slyšel mě, nikoho jsem nenavštívil, ...*).

Vedle bezpředložkového čtvrtého pádu se objevuje čtvrtý pád s předložkou, V takovém případě nesmíme zapomenout předložku zapsat do GVV před symbol předmětu S₄. Například věty *Opřel se o roh stolu* a *Nezajímal se o mě* mají GVV (S₁) -VF-o S₄, věta *Petr se připravuje na důležitý zápas* má vzorec S₁-VF-na S₄ a můžeme najít ještě další příklady vět se stejnými větnými vzorci.

d) GVV: S₁-VF-S₆

Předmět v šestém pádu je u sloves méně častý, ale můžeme narazit na takový předmět. Tento pád je obvykle předložkový, tudíž do GVV musíme před symbol S₆ zapsat předložku, která stojí před výrazem ve funkci předmětu. Například věta *Maminka ještě neví o rozbité váze* má GVV S₁-VF-o S₆, větný vzorec S₁-VF-v S₆ má věta *Roman vyniká v matematice*.

e) GVV: S₁-VF-S₇

Některá slovesa vyžadují valenci předmětu v sedmém pádu a tvoří vzorec S₁-VF-S₇. Obvykle to jsou slovesa s významem pohybovat něčím, navozování smyslového vjemu, nebo u sloves souvisejících se změnou duševního stavu (například *uklidnit se pomocí něčeho*). Tento předmět je nejčastěji realizován podstatným jménem, které je buď bez předložky nebo s předložkou.

Věta, která obsahuje předmět v bezpředložkovém sedmém pádu, má větný vzorec S₁-VF-S₇ (*maminka zářila štěstím, Petr je cítit kouřem, chlubí se cizím peřím, ...*). Nejčastější předložkou u sedmého pádu je s/se, kterou zapíšeme do vzorce před symbol předmětu S₁-VF-s/se S₇ (*Jan spolupracoval se spolužáky, přišel s novými návrhy, ...*), ale můžeme se setkat s jinými předložkami (například *po*).

U některých sloves se vedle předmětu v sedmém pádu objevuje jiný pád. Například sloveso *zamíchat* má předmět v sedmý pád (*maminka zamíchala omáčkou*), ale můžeme se u něho setkat s čtvrtým pádem (*maminka zamíchala omáčku*).

f) GVV: S₁-VF-Adv

Dalším druhem dvojvalenčních struktury jsou struktury, ve kterých sloveso vyžaduje levovalenční pozici podmětu a pravovalenční pozici příslovečného určení, určení místa a způsobu. Oba druhy určení zapisujeme do GVV symbolem Adv. Valenční příslovečné určení je nejčastěji realizováno příslovcem, někdy je realizováno adverbialním výrazem (podstatné jméno v předložkovém nebo bezpředložkovém pádu).

Prvním valenčním příslovečným určením je určení místa, na které se ptáme otázkami kde? kam? odkud? Valenčním členem je určení místa pouze tehdy, pokud je důležité pro význam sdělení a nelze ho u věty vypustit, aniž by se změnil význam. Pokud si nejsme jistí, jestli je dané určení valenční nebo nevalenční, můžeme nahlédnout do Valenčního slovníku českých sloves.

Určení místa je valenční u statických sloves s významem být/nacházet se někde (odpovídají na otázku kde) nebo u sloves s významem pohybu (odpovídají na otázku kam/odkud, eventuelně na otázku kudy). Pokud je určení realizováno příslovcem nebo podstatným jménem v bezpředložkovém pádu, je GVV S₁-VF-Adv. Určení místa je také realizované podstatným jménem v předložkovém pádu, poté musíme předložku zapsat do GVV před symbol Adv, například ve vzorci S₁-VF-Adv (*srnka vyběhla z lesa, odešel ze školy, ...*), dalším možným vzorcem je S₁-VF-Adv (*Sestra odjela do práce, bratr vstoupil do nového spolku, postavil se do řady, ...*)

Druhým valenčním příslovečným určením je určení způsobu, které je jen u některých sloves. Gramatický větný vzorec, S₁-VF-Adv, je stejný jako u určení místa a pozice Adv je nejčastěji realizována příslovce (*tvářil se zruděně, choval se podivně, počínal si neobratně, ...*)

g) GVV: S₁-VF-INF

V některých valenčních strukturách se můžeme setkat s realizací pravé valence infinitivem slovesa, které značíme symbolem INF, a tyto struktury zapisujeme do vzorce S₁-VF-INF (*odvyknul si vstávat do školy, zapomněl udělat úkoly, nestihnul doběhnout vlak, ...*). Infinitiv stojí ve větách, které lze snadno nahradit vedlejší větou, protože infinitiv vzniknul nominalizací vedlejší věty předmětné.

h) GVV s vedlejší větou

Slovesa, která vyžadují dvě valenční pozice, mohou mít jednu z těchto pozic realizovanou větně, tj. vedlejší větou, která nahrazuje podmět, předmět nebo valenční příslovečné určení. Symbol pro vedlejší větu je SENT a před tento symbol vždy zapisujeme spojovací výraz, kterým je věta uvozena. (například *že SENT, jak SENT, ...*).

Vedlejší větou je ve dvojvalenčních strukturách nejčastěji nahrazen předmět v jakémkoliv pádu. Spojovací výraz jsou různé, ale obvykle se setkáme s výrazy *že* a *jak*. Obecně je GVV těchto vět S₁-VF-SENT, u všech předmětných vět je základ stejný, rozdíl je u spojovacích výrazů, které zapisujeme před symbol SENT. Setkáme se proto se vzorci S₁-VF-že SENT (*Tušil jsem, že to není pravda. Byl si jistý, že má všechny odpovědi správné. Pochyboval o tom, že Jirka přijde.*), S₁-VF-jak SENT (*Pozoroval, jak vlak zastavuje. Obdivovali jsme, jak krásně kreslí. Vezmi si, jak mu závidí.*) nebo s dalšími vzorci, které se liší jen spojovacím výrazem.

Pokud je v pravé valenční pozici příslovečné určení, může být také realizováno vedlejší větou. Jedním z možných GVV je (S₁)-VF-jako by SENT (*Tvářil se, jako by mu uletěly včely. Vypadal, jako by se právě vzbudil.*)

Vedlejší větou může být realizován podmět a zapisujeme ho do GVV před přísudek symbolem SENT, před který napíšeme spojovací výraz, kterým je vedlejší věta uvozena. Pokud je sloveso v oznamovacím způsobu, je vedlejší věta uvozena výrazy *že/když*, GVV by pak mohl vypadat *že/když* SENT-VF-S₃ (*Naštvalo mě, že nepřišel včas. Mrzelo mě, že se odmítal zapojit.*), slovesa v podmiňovacím způsobu mají vedlejší větu uvozenou výrazy *kdyby/aby*, GVV má například podobu *kdyby/aby* SENT-VF-S₄ (*Naštvalo by mě, kdyby přišel pozdě. Pobavilo by mě, kdyby upadl.*). Tohle samozřejmě není přehled všech vzorců, na které můžeme narazit.

1.7.3. Struktury trojvalenční

Trojvalenční struktury jsou založené na slovesech se třemi valenčními pozicemi. V levovalenční pozici je vždy podmět v prvním pádu a v levovalenční pozici jsou buď dva předměty v odlišném pádu, nebo předmět a příslovečné určení. Neméně často se setkáme s realizací jedné z pozic vedlejší větou.

U těchto struktur je třeba se dívat na význam sloves, protože se u nich daleko častěji setkáváme s potenciálními valenčními pozicemi nejen podmětu, ale i předmětu. Například ve větě *Koupil květiny* vyžaduje sloveso *koupit* tři valenční pozice, z čehož jsou dvě pozice potenciální. První z nich je levovalenční pozice podmětu a druhou je pravovalenční pozice předmětu ve třetím pádu, protože z významu slovesa *koupit* vyplývá, že někdo koupí někomu něco. Protože potenciální pozice zapisujeme do závorek, GVV takovéto věty má podobu (S₁)-VF-(S₃)-S₄.

Těchto struktur je mnoho a jsou velmi rozmanité, proto bychom podali výčet nejčastějších struktur.

a) GVV: S₁-VF-S₃-S₄

Slovesa vyžadující tři valenční pozice, levou valenční pozici obsazenou podmětem v prvním pádu a druhé dvě pozice realizované předmětem ve třetím a čtvrtém pádu, mají GVV S₁-VF-S₃-S₄ (*Petr nám všechno řekl, Karla napsala Honzovi dopis, Karel mi podal tužku, ...*). Pozice podmětu i obou předmětů je obvykle realizována podstatným jménem, ale pozice podmětu a obou předmětů mohou být obsazeny zájmenem.

b) GVV: S₁-VF-S₄-S₇

Dalším gramatickým větným vzorcem je S₁-VF-S₃-S₇, který podobně jako předchozí vzorec má levovalenční pozici podmětu a dva pravovalenční předměty v rozdílném pádu (*Petr našťval matku svým chováním, vše objasnil jedinou větou, balíček oblepil páskou, ...*).

c) GVV: S₁-VF-S₄-S₄

Dalšími z mnoha trojvalenčních struktur jsou takové, ve kterých jsou oba pravovalenční předměty ve čtvrtém pádu. Jediný rozdíl mezi předměty je v předložce, která stojí před jedním ze dvou předmětů. Nejčastější je předložka *o*, kterou zaznamenáme do GVV S₁-VF-S₄-o S₄ (*Petr mě požádal o půjčku, připravil spolužáka o svačinu, poprosil mě o půjčení knihy, ...*). Také se můžeme setkat s předložkou *pro* v GVV S₁-VF-S₄-pro S₄ (*objednali dárek pro otce, sekretářka zarezervovala místenku pro ředitele, koupil jsem květiny pro Janu, ...*).

d) GVV: S₁-VF-s S₇-o S₆.

Dalším z vzorců trojvalenční struktury, které obsahují dvě předmětové pravovalenční doplnění, je S₁-VF-s S₇-o S₆. V tomto vzorci má sloveso pravovalenční doplnění předměty, jeden je v předložkovém šestém pádu a druhý je v předložkovém sedmém pádu (*trenér s každým z nás mluvil o výsledku, ...*).

e) GVV: S₁-VF-S₄-Adv

Ve větném vzorci S₁-VF-S₄-Adv vystupuje v pravovalenční pozici vedle předmětu, který je nejčastěji ve čtvrtém pádu, valenční příslovečné určení, nejčastěji určení místa odpovídající na otázky kam? odkud? kudy? Pokud je určení místa realizováno podstatným jménem v předložkovém pádu, musíme předložku zapsat do GVV, například S₁-VF-S₄-do Adv (*do těsta přidáme mouku, dopis hodil do poštovní schránky, peníze vložil do trezoru, ...*). Tyto konstrukce se vyskytují poměrně často.

f) GVV s vedlejší větou

U trojvalenčních struktur se také setkáváme s realizací jedné z valenčních pozic pomocí vedlejší věty, pokud to umožňuje přísudkové sloveso. Nejčastěji je vedlejší větou realizován jeden se dvou předmětů, které jsou pravovalenčním doplněním slovesa. Vedlejší větu zapisujeme do GVV místo předmětu, který nahrazuje, symbolem SENT, před který musíme zapsat spojovací výraz, kterým je vedlejší věta uvozena.

V češtině je rozmanité množstvím vzorců s vedlejší větou, například S₁-VF-S₃-že SENT (*Slíbil jí, že na ni počká před školou. Vzkázal mi, že dnes nepřijde.*), S₁-VF-S₃-co SENT (*Vyprávěli nám, co zažili na dovolené. Napsal mi, co mám nakoupit.*) nebo větný vzorec S₁-VF-s S₇-že SENT (*S nadějí očekávali, že se brzy uzdraví. S omluvou řekl, že ho to mrzí.*).

Samozřejmě toto není úplný výčet všech vzorců, ale tyto typy jsou uvedeny jako nejběžnější v publikacích *Skladba spisovné češtiny* (Grepl, Karlík, 1989) a *Mluvnice češtiny: Skladba 3* (Daneš, Hlavsa, Grepl a kolektiv, 1988).

2. PRAKTICKÁ ČÁST

V této části práce si představíme učebnice a pracovní sešity určené pro šestý až devátý ročník základní školy a příslušné ročníky víceletých gymnázií, ve kterých se objevuje výklad a cvičení zaměřené na valenční syntax.

Zaměříme se nejen na způsob, jakým je vypracován výklad, ale i na typy cvičení, se kterými jednotlivé učebnice nebo pracovní sešity pracují, a na rozdíly mezi terminologií v odborných příručkách a učebnicích a pracovních sešitech pro druhý stupeň základních škol.

Jednotlivé publikace jsou na následujících stranách seřazeny podle ročníků, takže začneme publikacemi určenými pro ročník šestý a skončíme u ročníku devátého. Pokud k učebnici patří pracovní sešit, uvedeme nejprve zpracování tématu v učebnici a následně v příslušném pracovním sešitě.

2.1. Český jazyk 6 (ALTER, 1998)

V učebnici Český jazyk 6 je výklad, ve kterém se nachází zmínka o valenční syntaxi, v kapitole „*Tvoření vět*“ (s. 96-98).

Nejprve je v učebnici graficky znázorněna věta (s. 96) podle kritérií závislostní syntaxe, ve které jsou naznačené dva vrcholy v podobě podmětu a přísudku, a pod ní je stejná věta znázorněná podle pravidel valenční syntaxe, ve které je naznačen jen jeden vrchol v podobě slovesa jako ústředního prvku valenční syntaxe (viz Příloha č. 1).

Na další straně (viz Příloha č. 2) se učebnice snaží žákům ukázat, že slovesa vyžadují určitá doplnění, aby nedošlo k nesprávnému významu minimální věty (základové větné struktury).

Co to je valence je v příslušné kapitole uvedeno až na jejím konci: „Schopnosti slovesa vázat na sebe doplnění (členy) v určitém tvaru říkáme valence. Podmět a předmět vždy patří do minimální věty“ (s. 98). Dále je ve výkladu podáno dělení sloves na jednovalenční, dvojvalenční a trojvalenční a u každé skupiny je uveden jeden příklad: „(Bouřka skončila.) Aby vznikla smysluplná věta, je nutné jednovalenční slovesa doplnit alespoň jedním členem, a to např. jménem v 1. pádě – podmětem“ (s. 98).

Za výkladem stojí poznámka pro pedagoga: „Není cílem výuky na ZŠ, aby žák rozlišoval, které sloveso je jednovalenční a které je dvojvalenční nebo trojvalenční. Valenci slovesa si bude moci vždy vyhledat nebo bude dána. Potom snadno určí minimální větu, a tu bude moci dále rozvíjet“ (s. 98).

Výklad je napsaný stručně a výstižně, ale chybí zde zmínka o zapisování větných struktur do GVV a rozsáhlejší cvičení na utvrzení a procvičení látky, jelikož je daná publikace prezentována jako učebnice.

2.2. Český jazyk pro 7. ročník ZŠ (ALTER, 1999)

Tato publikace je označena jako III. díl s podnázvem „Přehled, tabulky, rozbor, cvičení“ a je určena nejen pro sedmý ročník, ale také pro příslušný ročník víceletých gymnázií. Tato publikace patří k učebnici Český jazyk 7 (Alter, 1999), která se valenční syntaxi nevěnuje.

Výklad o valenční syntaxi se v této publikaci nenachází, avšak vedle cvičení, která se týkají závislostní syntax, se objevují cvičení na valenční syntax.

Cvičení 7 (s. 39) se zaměřuje na valenci slovesa, konkrétně kolik valenčních pozic sloveso v daných větách obsahuje. Kromě toho mají žáci ve větách najít valenční příslovečné určení a rozlišit, zda se jedná o určení místa, nebo způsobu.

Cvičení 9 (s. 39, viz Příloha č. 6) se zbývá tvořením minimálních vět. Slovesa jsou předem rozdělena na jednovalenční, dvojvalenční a trojvalenční, a žáci mají vymyslet konkrétní nevětné výrazy, které obsazují jednotlivé valenční pozice. U každé skupiny sloves je uvedeno jedno doplnění jako příklad.

K dispozici jsme měli také novější přepracování publikace s obdobným názvem Český jazyk 7 III. (Alter, 2010), která nese podnázev *III. Díl Pracovní sešit-přehledy, tabulky, rozbor, cvičení*. Na rozdíl od staršího vydání se v této přepracované verzi vůbec neobjevují cvičení zaměřené na valenční syntax, pracovní sešit se tedy zaměřuje jen na závislostní syntax.

2.3. Český jazyk 7 pro základní školy (SPN-pedagogické nakladatelství, 2008)

Tato učebnice se nepřímo věnuje valenční syntaxi v kapitole „Tvoření vět“ (s. 133-137). Ve výkladu je stručně řečeno, které členy jsou nutným doplněním slovesa, například: „Slovesa předmětová vyžadují doplnění předmětem. Většinou musí být předmět ve větě vyjádřen, protože by to nebyla smysluplná, správně utvořená česká věta (např. předměty musíme vyjádřit ve větě Dal jsem mamince k svátku kytici), někdy jej však můžeme vynechat“ (s. 135).

Cvičení jsou zaměřená nejen na závislostní syntax, ale i na syntax valenční. Cvičení přímo nepracují s pojmy z valenční syntaxe, ale snaží se přimět žáky přemýšlet o významu sloves a o nutných doplněních, která vyžadují: „Utvořte věty s těmito slovesy ve tvaru činného rodu. Řekněte, kdy sloveso potřebuje vedle podmětu ještě předmět. V kterém pádě (prostém, nebo předložkovém) předmět je?“ (s. 134).

Dalším cvičením, které je zaměřené na rozlišení jednotlivých významů jednoho slovesa, je cvičení 9 (s. 136, viz Příloha č. 7).

Učebnici doplňuje pracovní sešit Český jazyk 7 (SPN-pedagogické nakladatelství, 2010), ve kterém se valenční syntax nevyskytuje vůbec, nejsou zde žádná cvičení zaměřená na tuto problematiku.

2.4. Pracovní sešit Český jazyk pro 8. ročník základní školy (SPN-pedagogické nakladatelství, 2009)

Kapitola „Tvoření vět“ (s. 53) v pracovním sešitě Český jazyk pro 8. ročník základní školy je částečně zaměřena na procvičování valenční syntaxe. Tento pracovní sešit doplňuje učebnici Český jazyk 8 pro základní školy (SPN-pedagogické nakladatelství, 2009), která ovšem s valenční syntaxí nepracuje.

Cvičení v pracovním sešitě pracují s gramatickým větným vzorcem, který je zapsán jiným způsobem, než jakým jsou GVV uvedeny v odborných příručkách. V pracovním sešitě nepracují se symboly pro jednotlivé členy, ale podmět zapisují jako „1. pád“ (s. 53), sloveso zapisují ve tvaru, ve kterém je realizováno ve větě (nepoužívají symbol VF), a předmět nezapisují symbolem S s indexem příslušného pádu, ale uvádí jen pád. Pro příslovečné určení nepoužívají symbol Adv, ale zapisují slovně, že se jedná o příslovečné určení místa, nebo způsobu. Například GVV věty *Petr zřel Pavla* podle odborných příruček je S₁-VF-S₄, ale žáci v tomto pracovním sešitě větu zapíší větným vzorcem *1. pád-zřel-4. pád*

Nejprve se zde nachází cvičení 1 (s. 53, viz Příloha č. 8), ve kterém mají žáci zadané sloveso a mají vymyslet dvě věty, první věta je bez podmětu a druhá věta obsahuje podmět. Samozřejmě kvůli názornosti je nejprve uveden příklad, jak toto cvičení řešit. V sešitě je uvedeno jedno vzorové řešení.

V dalším cvičení jsou zadaná slovesa, která mají být použita ve větách v činném rodě a která vyžadují v pravovalenční pozici jeden nebo dva předměty. Vedle kreativního vymýšlení vět mají žáci uvést vzorec věty, kterou vymysleli. Pro lepší názornost je hned za zadáním uvedený příklad řešení.

V cvičení 3 (s. 54, viz Příloha č. 9) a cvičení 5 (s. 55) žáci opět tvoří podle zavedené terminologie gramatické větné vzorce. Jedno sloveso je vždy použito ve dvou větách, které stojí pod sebou, a u každého slovesa mají žáci uvést jeho synonymum. Cílem je, aby si žáci uvědomili, že jedno sloveso může mít více než jen jeden význam.

Cvičení 4 (s. 54) je opět zaměřeno na tvoření gramatických větných vzorců, tentokrát se slovesy, která vyžadují levovalenční doplnění podmětem a pravovalenční doplnění příslovečným určení způsobu nebo místa.

Cvičení číslo 6 (s. 55) je poslední cvičení, které se v této publikaci věnuje problematice valenční syntaxi. Žáci mají zapsat vzorce vět, ve kterých je vždy levovalenční pozice podmětu a v pravovalenční pozici je buď předmět nebo příslovečné určení.

2.5. Český jazyk 9 pro základní školy (SPN-pedagogické nakladatelství, 2010)

Tato učebnice je přepracovaným vydáním učebnice Český jazyk pro 9. ročník základní školy (SPN-pedagogické nakladatelství, 1997) a výklad i cvičení na valenční syntax je uveden v části „Tvoření vět“ (s. 115-118).

Ve výkladu (viz Příloha č. 3) je nejprve představena podstata valenční syntaxe. V publikaci jsou uvedeny příklady sloves a rozebrány jednotlivé valenční pozice: „Tak např. na základě slovesa vyprávět můžeme vytvořit tuto větu: *Dědeček vypráví dětem pohádky.* (Slovesný tvar *vypráví* se pojí se slovy v 1. pádě /=označuje mluvčího/, ve 3. pádě /=označuje posluchače/ a ve 4. pádě /=označuje to, co je sdělováno/)" (s. 103).

Ve výkladu jsou rozlišeny druhy valenčních pozic (s. 116, viz Příloha č. 4), které jsou nazvány jako nutné a možné, nikoliv obligatorní a potenciální, které uvádí odborné publikace, a také jsou rozlišeny členy, které jsou nazvány jako základové a nezákladové (odborné publikace je nazývají jako členy konstitutivní a fakultativní).

Cvičení jsou zaměřená na význam sloves, tvoření minimálních jednočlenných i dvojčlenných vět, rozlišení nutných a možných valenčních členů, opravování špatných pádových vazeb předmětu na sloveso a vyjádření dvou vět větou jednou, ve které budou použity valenční členy.

Jediné, s čím učebnice nepracuje, je GVV.

Jedním z mála rozdílů mezi starším (1997) a přepracovaným vydáním (2010) je grafická úprava. Ve starším vydání je výklad od cvičení rozlišen modrým pruhem na levé straně podél výkladu, v tomto novějším vydání je výklad zapsán v oranžových polích. Rozdílné je též rozložení cvičení. Ve starším vydání je jeden vzor, jak cvičení řešit, uveden až za zadáním a samotným cvičením, v tomto, novějším, vydání je vzor uveden hned za zadáním před textem samotného cvičení.

2.6. Pracovní sešit Český jazyk pro 9. ročník základní školy (SPN-pedagogické nakladatelství, 2010)

Pracovní sešit doplňuje učebnici Český jazyk 9 pro základní školy (SPN-pedagogické nakladatelství, 2010).

Cvičení týkající se valenční syntaxe se stejně jako v učebnici vyskytují v části „Tvoření vět“ (s. 55-56). První cvičení (s. 55) je zaměřeno teoreticky, žáci mají odpovědět na otázky „Který tvar slova je základem věty? Jak se nazývá schopnost slovesa vázat na sebe slova v jistých tvarech? Čím je tvořena základová struktura věty?“ (s. 55).

Ve druhém cvičení (s. 55) jsou uvedena slovesa a žáci mají nejprve vymyslet krátkou větu s daným slovesem a následně určit, jestli dané sloveso je jednovalenční, dvojvalenční nebo trojvalenční.

Zadání třetího cvičení zní: „Porovnejte změny ve valenci sloves tak, že zapíšete jejich základovou strukturu.“ (s. 55). Další cvičení (s. 56) je zaměřené nejen na určování základní struktury věty, ale i na rozlišení valenčních členů možných a nutných (viz Příloha č. 10).

V tomto pracovním sešitě není uveden žádný vzor řešení, ale můžeme předpokládat, že větné vzorce mají žáci tvořit stejným způsobem jako v pracovním sešitě Český jazyk pro 8. ročník základní školy (SPN-pedagogické nakladatelství, 2008, s.53).

2.7. Opakujeme češtinu v 9. ročníku 2. díl (Nová Škola, 2012)

Cvičení a výklad týkající se valenční syntaxe se v této publikaci, která má podtitul „Přehled učiva, pravopisná cvičení, diktáty,“ jsou na straně 34-37. V modrých rámečcích je mezi cvičení vložen krátký, stručný výklad, který žákům v bodech vysvětluje podstatu valenční syntaxe (s. 34, viz Příloha č. 5). Jediné, čím se výklad nezabývá, je zapisování základních větných struktur do gramatického větného vzorce.

Cvičení jsou nejčastěji zaměřená na určení počtu valenčních členů slovesa a tvoření „minimálních vět“ (s. 34) se zadanými slovesy. Jedno cvičení se zaměřuje na určování větných členů, které jsou valenčním doplněním slovesa. Nechybí cvičení, jehož zadání zní „Opravte nevhodné vazby v následujících příkladech“ (s. 37).

Celkově můžeme říct, že výklad by mohl být zpracovaný lépe a mohlo by v něm být zakomponováno více příkladů pro lepší názornost. Cvičení jsou dostatečně dlouhá, ale mohla by být seřazena v jiném pořadí, protože například cvičení na tvoření minimálních vět je umístěno před rámečkem, ve kterém je vysvětleno, co to je minimální věta. Řešení jednotlivých cvičení si žáci mohou sami ověřit v klíči, který je umístěn na konci publikace.

2.8. Větné rozbory pro základní školu (SPN-pedagogické nakladatelství, 2001)

Publikace Větné rozbory pro základní školu uvádí valenční syntax v kapitole „Tvoření vět“ (s. 89-90), kde se nejprve věnuje teorii, ve které je vysvětleno, co je valence slovesa, základové a nezákladové členy a základová struktura věty. Pojmy, které patří k základním ve valenční syntaxi, jsou vysvětleny na konkrétním příkladu: „*Základová struktura věty* *Náš Pěťa večer doma velmi nadšeně celé rodině vypráví své zážitky je Pěťa vypráví rodině zážitky*“ (s. 89).

Nechybí zde zmínka, že základové členy mohou být několikanásobné a že nevětný člen může být nahrazen vedlejší větou, ale schází konkrétní příklad, na kterém by tento fakt byl žákům blíže představen. Kladně můžeme ohodnotit poznámku o větách jednočlenných: „Některá slova k sobě nutně nevážou žádné větné členy, jsou bezvalenční a tvoří základ jednočlenných vět, např. *Sněží. Mrzne. Taje*. Ale v jiném významu mohou k sobě vázat podmět, např. *Voda mrzne. Led taje*“ (s. 90).

Obsahu výkladu vytkneme absenci zmínky o zapisování základních větných struktur do gramatického větného vzorce. Dále chybí zmínka o počtu valenčních pozic slovesa, není uvedeno dělení sloves na jednovalenční, dvojvalenční a trojvalenční.

Za výkladem jsou uvedena pouze dvě cvičení, která nejsou rozsáhlá, zabírají přibližně půl stránky, a věnují se vyhledávání nebo doplňování základových větných členů jak ve větách jednočlenných, tak ve větách dvojčlenných.

2.9. Komparace metodologické vhodnosti výkladu a procvičování valenční syntaxe ve sledovaných publikacích pro 2. stupeň ZŠ

Na základě množství učebnic a pracovních sešitů, které jsme měli k dispozici, můžeme tvrdit, že s problematikou valenční syntaxe nepracují všechny učebnicové řady. Učebnice a pracovní sešity pro druhý stupeň základní školy od nakladatelství FRAUS s valenční syntaxí nepracují vůbec, naopak učebnice a pracovní sešity od nakladatelství SPN-pedagogické nakladatelství pracují s daným tématem nejvíce. S valenční syntaxí pracují jen některé publikace od nakladatelství Alter a Nová Škola.

Výkladové texty se lišily jen způsobem podání, obvykle byly zpracovány formou výkladu. Odlišný způsob výkladu zvolili autoři publikace *Opakujeme češtinu v 9. ročníku 2. díl* (Nová Škola, 2012), kde je výklad ve formě stručných bodů (viz Obr. 4). Odlišný způsob, jak podat valenční syntax, zvolili autoři učebnice *Český jazyk 6* (ALTER, 1998, viz Obr.1). Jediné, co všem publikacím vytkneme je, že neuvádí GVV, byť pracovní sešity, které na učebnice navazují, s ním pracují.

Je pozoruhodné, že učebnice *Český jazyk 6* (ALTER, 1998) uvádí valenční syntax v publikaci pro šestý ročník, ale cvičení jsou uvedena v publikaci určené pro ročník sedmý – *Český jazyk pro 7. ročník ZŠ* (Alter, 1999). Publikace pro osmý a devátý ročník od nakladatelství Alter s daným tématem nepracují.

Druhy cvičení se v jednotlivých učebnicích a pracovních sešitech moc nelišily, ale vyzdvihli bychom dva pracovní sešity, *Český jazyk pro 8. ročník základní školy* (SPN-pedagogické nakladatelství, 2009) a *Pracovní sešit Český jazyk pro 9. ročník základní školy* (SPN-pedagogické nakladatelství, 2010), protože oba pracují s gramatickým větným vzorcem, který upravují tak, aby jej zvládli zapsat žáci na druhém stupni základní školy. Ostatní publikace neuvádí GVV ani ve výkladu, ani u cvičení.

Celkově s valenční syntaxí nejvíce pracují učebnice a pracovní sešity nakladatelství SPN-pedagogické nakladatelství, ale je zvláštní, že v učebnicích není teoreticky popsáno zapisování gramatických větných vzorců, které jsou procvičovány v pracovních sešitech. Můžeme konstatovat, že výklad a cvičení nejsou příliš logicky řazená do jednotlivých publikací.

3. ZÁVĚR

Cílem první části této bakalářské práce bylo pomocí odborných publikací představit, čím se zabývá valenční syntax, popsat její podstatu, odborné názvosloví, charakterizovat jednotlivé členy vystupující v gramatickém větném vzorci a stručně podat přehled bezpodmětných a podmětných větných struktur, které se v českých syntaktických strukturách vyskytují nejčastěji.

V praktické části bylo cílem představit učebnice a pracovní sešity od různých nakladatelství určené pro druhý stupeň základní školy, které vykládají a procvičují valenční syntax. Popsali jsme způsob, jakým je téma valenční syntaxe vysvětleno, a také jsme popsali typy cvičení, které se v jednotlivých publikacích nachází.

Nakonec jsme porovnali analyzované učebnice a pracovní sešity, uvedli jsme, ve kterých je z našeho pohledu nejlépe popsán výklad a které s valenční syntaxí pracují nejvíce, a některým učebnicím jsme vytknuli způsob práce s tématem.

Dospěli jsme k závěru, že s valenční syntaxí vůbec nepracují učebnice a pracovní sešity od nakladatelství Fraus, naopak nejvíce s tématem pracují učebnice a pracovní sešity od nakladatelství SPN-pedagogické nakladatelství, které předkládají jak výklad, tak i procvičování.

SEZNAM POUŽITÉ LITERTURY

DANEŠ, František; HLAVSA, Zdeněk; GREPL, Miroslav, kolektiv. *Mluvnice češtiny*. 1. vyd. Svazek 3: Skladba. Praha: Academia, 1988.

GREPL, Miroslav. *Skladba spisovné češtiny*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989

HAVRÁNEK, Bohuslav a Alois JEDLIČKA. *Stručná mluvnice česká: [učebnice pro základní školy : upravené vydání podle nových Pravidel českého pravopisu z r. 1993]*. Vyd. 26., ve Fortuně 2. Praha: Fortuna, 1998. ISBN 80-7168-555-0

HORÁČKOVÁ, Miroslava. *Český jazyk 7*. Všeň: Alter, 1999. ISBN 80-7245-003-4

HOŠNOVÁ, Eva a Ivana BOZDĚCHOVÁ. *Český jazyk 7 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7235-391-0

HOŠNOVÁ, Eva a Ivana BOZDĚCHOVÁ. *Český jazyk 7 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7235-392-7

HOŠNOVÁ, Eva a Ivana BOZDĚCHOVÁ. *Český jazyk 8 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7235-426-9

HOŠNOVÁ, Eva a Ivana BOZDĚCHOVÁ. *Český jazyk 8 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7235-425-2

HOŠNOVÁ, Eva a Ivana BOZDĚCHOVÁ. *Český jazyk 9 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2010. ISBN 978-80-7235-482-5

HOŠNOVÁ, Eva, Ivana BOZDĚCHOVÁ, Petr MAREŠ a Ivana SVOBODOVÁ. *Český jazyk 9 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2013. ISBN 978-80-7235-481-8

HRDLIČKOVÁ, Hana. *Český jazyk pro 6. ročník*. Všeň: Alter, 1998. ISBN 80-85775-84-0

HUBÁČEK, Jaroslav. *Čeština pro učitele*. Vyd. 4., upr. [Odry]: Vade Mecum Bohemiae, 2010. ISBN 978-80-86041-37-7

KARLÍK, Petr, Marek NEKULA, Zdenka RUSÍNOVÁ a Miroslav GREPL. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. [i.e. 4. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7106-624-8

KVAČKOVÁ, Jaromíra. *Opakujeme češtinu v 9. ročníku: přehled učiva, doplňovací cvičení, diktáty*. 3. vydání. Brno: Nová škola, (2011-2017). Duhová řada. ISBN 978-80-7289-939-5

LOPATKOVÁ, Markéta, Zdeněk ŽABOKRTSKÝ a Václava KETTNEROVÁ. *Valenční slovník českých sloves*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1467-0

PANEVOVÁ, Jarmila. *Mluvnice současné češtiny*. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2497-6

STYBLÍK, Vlastimil. *Český jazyk pro 8. ročník základní školy*. 7.upr.vyd. Praha: SPN, 1992. Učebnice pro základní školy. ISBN 80-04-26232-5

STYBLÍK, Vlastimil. *Český jazyk pro 9. ročník základní školy a pro odpovídající ročník víceletých gymnázií: [učebnice zpracovaná podle učebních osnov nového vzdělávacího programu Základní škola]*. 2. vyd. Praha: SPN, 1997. ISBN 80-85937-87-5

STYBLÍK, Vlastimil. *Větné rozbory pro základní školu a odpovídající ročníky víceletých gymnázií*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2001. ISBN 80-7235-146-x

SVOZILOVÁ, Nad'a, Hana PROUZOVÁ a Anna JIRSOVÁ. *Slovesa pro praxi: valenční slovník nejčastějších českých sloves*. Praha: Academia, 1997. ISBN 80-200-0618-4

SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA Č. 1: Výklad v Český jazyk 6 (ALTER)

PŘÍLOHA Č. 2: Výklad o minimálních větách, Český jazyk 6 (ALTER)

PŘÍLOHA Č. 3: Výklad v učebnici Český jazyk 9 pro základní školy (SPN-pedagogické nakladatelství)

PŘÍLOHA Č. 4: Výklad o členech nutných a možných v učebnici Český jazyk 9 pro základní školy (SPN-pedagogické nakladatelství)

PŘÍLOHA Č. 5: Výklad v publikaci Opakujeme češtinu v 9. ročníku 2. díl (Nová Škola)

PŘÍLOHA Č. 6: Cvičení v Český jazyk pro 7. ročník ZŠ (ALTER)

PŘÍLOHA Č. 7: Cvičení 9 v učebnici Český jazyk 7 pro základní školy (SPN-pedagogické nakladatelství)

PŘÍLOHA Č. 8: Cvičení 1 v pracovním sešitě Český jazyk 8 pro základní školy (SPN-pedagogické nakladatelství)

PŘÍLOHA Č. 9: Cvičení 3 zaměřené na zapisování GVV, Pracovní sešit Český jazyk pro 8. ročník základní školy (SPN-pedagogické nakladatelství)

PŘÍLOHA Č. 10: Cvičení zaměřené na rozlišení členů nutných a možných v Pracovním sešitu Český jazyk pro 9. ročník základní školy (SPN-pedagogické nakladatelství)

PŘÍLOHA Č. 1: Výklad v Český jazyk 6 (ALTER)

vesny (tvar)
dvojice, např.:

Sousedovi chlapi trávili víkendy na chatě.

Až dosud jsme si graficky znázorňovali větu s dvěma vrcholy (podmětem a přísudkem).

Určování základní skladební dvojice (základu podmětu a základu přísudku) bylo důležité např. pro rozhodování o pravopisu koncovek přičestí minulého, který se řídí shodou přísudku s podmětem. Budeme-li však věty tvořit, budeme vycházet pouze od určitého slovesného tvaru. Při grafickém znázornění bude mít věta jeden vrchol (určité sloveso – přísudek).

1. Doplňte vhodné větné členy ve schématech a), b). Všimněte si, co tvoří minimální větu (červeně vyznačené rámečky).

a)

PŘÍLOHA Č. 2: Výklad o minimálních větách, Český jazyk 6 (ALTER)

Porovnej

① **Sněží.** **Pršelo.** **Blýskalo se.**

Výše uvedené věty vyjádřené **pouze slovesem** (mají - nemají) smysl. Slovesa **sněžit, pršet, blýskat se** (vyžadují - nevyžadují) doplnění dalším členem, aby věty jimi utvořené měly smysl.

Závěr: Některá slovesa **nevyžadují** doplnění, sama tvoří minimální větu. Minimální věta je věta s nejmenším možným počtem členů.

② **Padá sněh.** **Padaly kroupy.** **Křížovaly se blesky.**

Vytvořila by slovesa **padat, křížovat** minimální věty?

Věty vyjádřené pouze slovesem: **Padá. Křížovaly.** (mají - nemají) smysl. Slovesa **padat, křížovat** (vyžadují - nevyžadují) doplnění. Kdo/co **padá**? Padá sněh. Kdo/co **se křížovaly**? Blesky se křížovaly. Aby vznikla smysluplná minimální věta, je nutné doplnění alespoň jedním členem, a to členem v __ pádě (podmětem).

Závěr: Některá slovesa **vyžadují doplnění jedním členem**, např. v 1. p. Podmět vždy patří do minimální věty.

PŘÍLOHA Č. 3: Výklad v učebnici Český jazyk 9 pro základní školy (SPN-pedagogické nakladatelství)

Jestliže chceme větou sdělit někomu nějakou myšlenku, musíme pro pojmenování jednotlivých jevů zvolit vhodné jazykové prostředky. Tato pojmenování pak spojíme ve vyšší celek, který má nějakou funkci (oznámení, otázka, přání, rozkaz atd.). Prostředek, který toto spojení do vyšších celků (vět) umožňuje, je **určitý slovesný tvar. Věta se tvoří na základě určitého slovesného tvaru.**

Sloveso v určitém slovesném tvaru určuje, jaká bude základní podoba věty. Označuje totiž pouze nějaký děj, a proto potřebuje další jazykové prostředky, které jeho význam doplňují, zpřesňují (pojmenovávají ty, kdo se účastní děje, to, co činností vzniká, okolnosti děje apod.). Tak např. na základě slovesa *vyprávět* můžeme vytvořit tuto větu: *Dědeček vypráví dětem pohádky.* (Slovesný tvar *vypráví* se pojí se slovy v 1. pádě /= označuje mluvčího/, ve 3. pádě /= označuje posluchače/ a ve 4. pádě /= označuje to, co je sdělováno/).

Schopnost slovesa vázat na sebe slova s jistým významem a v jistých tvarech se nazývá valence. Struktura věty je určována slovesem v určitém slovesném tvaru a jeho valenčními členy.

Schopnost valence nemají všechna slovesa stejnou. Některá nemají valenci žádnou (*Prší. Sněžilo*), jiná jsou jednovalenční (*Miminko spí. Chutná mu*), dvojevalenční (*Petr viděl dopravní nehodu. Bolí mě v krku*) a trojevalenční (*Tatínek daroval Monice kolo*).

PŘÍLOHA Č. 4: Výklad o členech nutných a možných v učebnici Český jazyk 9 pro základní školy (SPN-pedagogické nakladatelství)

Sloveso v přísudku a jeho valenční členy tvoří **základovou strukturu věty**. Tyto členy můžeme označit také jako **základové**. Základové členy jsou dále dvojího druhu:

- a) **nutné** – nemůžeme je z věty vypustit, protože by to nebyla správně utvořená česká věta (**Tatínek daroval.* **Michal půjčí*);
- b) **možné** – nemusí být slovně vyjádřeny, jejich místo zůstává ve větě struktuře neobsazeno (*/Eva/ se učí /matematiku/.* */Dědeček/ čte /noviny/.*)

PŘÍLOHA Č. 5: Výklad v publikaci Opakujeme češtinu v 9. ročníku 2. díl (Nová Škola)

Struktura věty je určována:

- slovesem v určitém slovesném tvaru a jeho **valenčními členy**
- obsazením těchto pozic vzniká **minimální věta**

Základovou strukturu věty tvoří

- sloveso v přísudku
- a jeho valenční členy = základové členy
 - **nutné** (nemůžeme je z věty vypustit – *Tatínek mně daroval hodinky.*)
 - **možné** (nemusí být slovně vyjádřeny, jejich místo zůstává ve větě struktuře neobsazeno – *Dědeček čte noviny.*)
- **nezákladové členy větě struktury**
 - **dosazujeme do vět pomocí**
 - tzv. **rozvíjecích pravidel**
 - valenčně – (nezákladové valenční členy jsou jen možné – *Anička se učila péct něco – bábovku; změna něčeho – vzhledu)*
 - nevalenčně (rozvitý člen: *viděl malého Petra*)
 - tzv. **rozšiřovacích pravidel** (několikanásobný větný člen, přístavková konstrukce; člen lze nahradit několika členy ve vztahu souřadnosti: *Jitka potkala Petra, Lidu a Karla.*)

(Základní mluvnice českého jazyka)

PŘÍLOHA Č. 6: Cvičení v Český jazyk pro 7. ročník ZŠ (ALTER)

9. Tvořte minimální věty, podle toho, zda jde o slovesa:

a) jednovalenční

Po Blíží se prázdniny.

_____ zhaslo.

_____ dohořívá.

_____ se přitížilo.

_____ uklouzl.

_____ se ulevilo.

Vrcholi _____.

Začne _____.

7

b) dvojvalenční

Po

Pt/4.p.

Děti navštívily kamaráda.

obdivovat (kdo/co - koho/co): _____

zúčastnit se (kdo/co - koho/čeho): _____

směřovat (kdo/co - kam): _____

nesouhlasit (kdo/co - s kým/čím): _____

uvidět (kdo/co - koho/co): _____

vypadat (kdo/co - jak/jaký): _____

usílovat (kdo/co - o koho/co): _____

c) trojvalenční

Po

Pt/3.p.

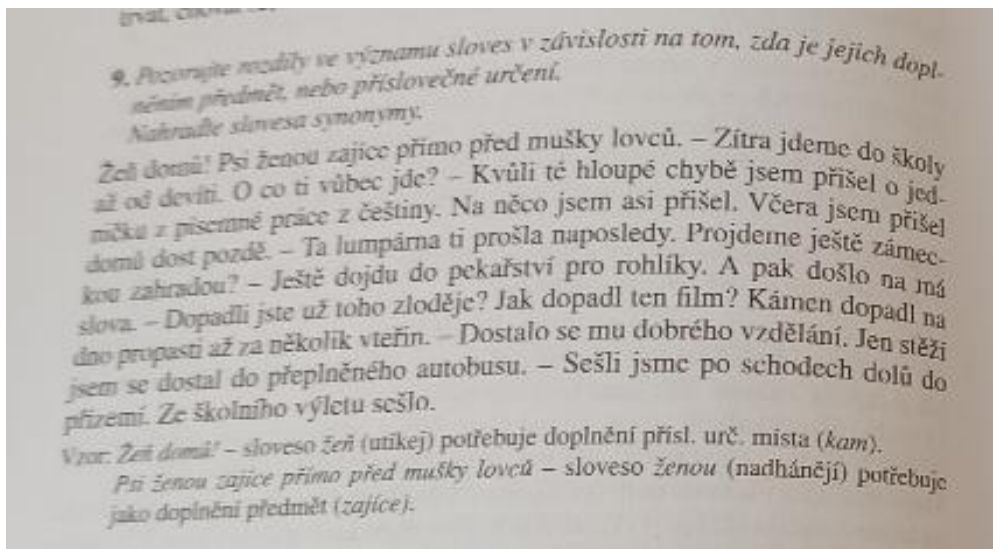
Pt/4.p.

Babička vyprávěla dětem pohádku.

poděkovat (kdo/co - komu/čemu - za koho/co): _____

přinést (kdo/co - komu/čemu - koho/co): _____

PŘÍLOHA Č. 7: Cvičení 9 v učebnici Český jazyk 7 pro základní školy (SPN-pedagogické nakladatelství)

PŘÍLOHA Č. 8: Cvičení 1 v pracovním sešitě Český jazyk 8 pro základní školy (SPN-pedagogické nakladatelství)

1. Uložte uvedená slovesa ve tvaru určitém v rodě činném v krátkých větách tak, aby
a) nevyžadovala podmět, b) vyžadovala podmět. (Při práci můžete využít Slovník
spisovné češtiny pro školu a veřejnost.) 10

Vzr: bolet a) Boli mě v krku.
b) Boli mě zub.

hráknout: a) _____
b) _____

vyjasnit se: a) _____
b) _____

foukat: a) _____
b) _____

mraznout: a) _____
b) _____

mrazit: a) _____
b) _____

PŘÍLOHA Č. 9: Cvičení 3 zaměřené na zapisování GVV, Pracovní sešit Český jazyk pro 8. ročník základní školy (SPN-pedagogické nakladatelství)

3. Zapište vzorec těchto vět. Postihněte význam sloves vhodným synonymem. 20
(Při práci můžete využít Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost.)

*Vzor: Směje se na mě. 1. pád – směje se – na 4. pád (ustrmívá se)
Směje se mi. 1. pád – směje se – 3. pád (vyasmívá se)*

Rodiče mi připravili krásné překvapení. _____

Zloděj nás připravil o úspory. _____

Věří jen sobě. _____

Ty věříš na strašidla? _____

Při chůzi klátí rukama. _____

Na podzim klátíme vlašské ořechy. _____

Napadaly mě samé hlouposti. _____

Po úrazu napadal na nohu. _____

Jezdci napojili koně. _____

Napojili nové vedení na starou síť. _____

PŘÍLOHA Č. 10: Cvičení změřené na rozlišení členů nutných a možných v Pracovním sešitě Český jazyk pro 9. ročník základní školy (SPN-pedagogické nakladatelství)

4. Zapište vzorcem základovou strukturu těchto vět. Podtrhněte ty členy, které jsou jen možné, nikoliv nutné. 15

Iveta mi poslala e-mail. _____

Všichni jsme tleskali. _____

Petr píše úkol. _____

Eliška vysává prach. _____

Novákovi se o tom dozvěděli. _____

Rodiče navštívili babičku. _____

Monika strčila ruce do kapes. _____

Přednáška bude trvat dlouho. _____

Krausovi přišli o úspory. _____

Ti nás převezli! _____